

Міністерство освіти і науки України
Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника
Факультет історії, політології і міжнародних відносин
Кафедра історії Центральної та Східної Європи
і спеціальних історичних галузей

**ДИПЛОМНА РОБОТА НА ЗДОБУТТЯ ДРУГОГО
(МАГІСТЕРСЬКОГО) РІВНЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ**

на тему:

**«Польське сільське населення Галичини у
міжвоєнний період»**

студентки 2 курсу, групи СОІ(з)–2м
спеціальності 014 Середня освіта
(Історія)

Луц Марії Вікторівни

Керівник:

Стефанюк Галина Василівна

кандидат історичних наук, доцент

Національна шкала: _____

Університетська шкала: _____

Оцінка ECTS: _____

Члени комісії: _____
(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

(підпис) (прізвище та ініціали)

АНОТАЦІЯ

Луц Марія Вікторівна. Польське сільське населення Галичини у міжвоєнний період.

Дипломна робота на здобуття другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю 014 Середня освіта. Історія. Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. Івано-Франківськ, 2022.

На основі опрацьованих джерельних та історіографічних матеріалів у дипломній роботі охарактеризовано процес переселення та адаптації польського сільського населення на території Галичини. Досліджено джерельну базу теми роботи, зарубіжну та українську історіографію, що аналізує польське осадництво в міжвоєнну добу. Проаналізовано цивільне осадництво як один зі складників аграрної політики Польщі та його значення для вирішення соціально-економічних проблем держави. Висвітлено особливості соціально-економічного та побутового становища польського населення в 1919–1939 рр. на території галицьких сіл. Здійснено комплексну характеристику етапів та методів пристосування польського населення до аграрних умов західноукраїнських земель. Охарактеризовано наслідки аграрної політики польського уряду для обох народів.

Під час дослідження визначено особливості класно-урочної системи навчання та позакласної роботи із застосування історичних даних про сільське осадництво поляків в 20-30-ті рр. ХХ ст. Продемонстровано та описано методи проведення інноваційних занять в шкільній освіті, також методи проведення екскурсійної та гурткової роботи.

Ключові слова: польське селянство, осадництво, аграрна колонізація, Галичина, асиміляція, польська влада, Друга Річ Посполита, соціально-економічне становище, усна історія, класно-урочна система, гурткова робота.

ЗМІСТ

Вступ.....	4
Розділ 1. Джерельна база та стан наукової розробки дослідження	8
1.1. Характеристика джерел	8
1.2. Історіографія проблеми	13
Розділ 2. Цивільне осадництво як складова польської аграрної політики на західноукраїнських землях міжвоєнного періоду	24
Розділ 3. Особливості становища польського селянства Галичини в 1919 – 1939 рр.....	37
3.1. Соціально-економічне становище.....	37
3.2. Побутове життя польського селянства	51
Розділ 4. Методика використання матеріалів дослідження в шкільній та позашкільній освіті	57
4.1. Класно-урочна система навчання.....	57
4.2. Позакласна робота.....	64
Висновки.....	69
Список використаних джерел.....	73
Додатки	82

ВСТУП

Актуальність теми. Обрана для дослідження проблематика є актуальною з декількох причин. Однією з перших є те, що Польща на даний момент відіграє дуже важливу геополітичну роль для українського суспільства, тому вивчення суспільно-політичного життя вважається потрібним фактором на європейському шляху. По-друге, більш ґрунтовне вивчення ментальності польських селян, які проживали на українських теренах, допоможе відкинути стереотипи, які закладалися декілька століть тому. По-третє, після розпаду УРСР почала по новому розвиватися українська та зарубіжна історіографія з теми західноукраїнських земель за часів Другої Речі Посполитої, яка потребує всебічного аналізу.

Особливої актуальності робота набуває під час вивчення отриманого досвіду співжиття українців з польським населенням, вивчення їх культури, спільне провадження господарства в змішаних сім'ях та аналізу наслідків від створення польсько-українських сімей внаслідок проекту «Локальна історія» та етнографічної джерельної бази. Досить пізнавальним та актуальним буде простеження інноваційних методів використання теми на уроках історії в шкільній освіті чи новітніх факультативах, які сприяють значному розвитку учнів.

Об'єктом дослідження виступає польське сільське населення на теренах Галичини.

Предметом дослідження є характеристика процесу адаптації польських осадників в міжвоєнний період та аналіз провадження господарства та суспільно-побутового життя польського населення поруч з місцевим населенням Галичини.

Мета дипломної роботи полягає у детальному та комплексному аналізі джерельної бази стосовно польського осадництва в 20–30 рр. ХХ ст., дослідженні етапів адаптації польського населення до українського села, вивчення особливостей суспільно-побутового життя та провадження сільського

господарства, а також методики опрацювання даної теми на уроках історії, факультативах, гуртках в шкільній освіті.

Поставлена мета передбачає розв'язання таких **завдань**:

- дослідити джерельну базу роботи, зарубіжну та українську історіографію, що аналізує польське осадництво в міжвоєнну добу;
- розкрити цивільне осадництво як складову польської аграрної політики на західноукраїнських землях міжвоєнного періоду;
- охарактеризувати особливості становища польського селянства Галичини в 1919–1939 рр.;
- визначити основні методи та особливості проведення уроків історії із застосування даних про сільське осадництво поляків в 20–30- рр. ХХ ст., а також опрацювання вказаної тематики на факультативах та гуртках.

Хронологічні рамки роботи охоплюють період 1920 – 2021 рр. Нижня межа роботи обумовлена затвердженням уставу «Про надання землі солдатам війська польського» від 17 грудня 1920 року, який запровадив процес осадництва поляків на західноукраїнські землі, верхня межа зумовлена отриманими даними усної історії по даній тематиці роботи та висвітленням інформації в сучасній історіографії.

Географічні межі дослідження охоплюють межі Галичини, тобто тогочасні Станіславівське, Львівське та Тернопільське воєводства.

Стан наукової розробки. Галичина міжвоєнної доби достатньо добре вивчена, проте саме опис становища сільського польського населення та їх адаптації на українських землях описана В.Смолеєм [46]. В праці висвітлюється зародження процесу осадництва по двох головних напрямках – цивільний та військовий, де до цивільного відносяться переселені польські селяни. Також у низці робіт І.К. Васюти [19; 20; 21] польське сільське осадництво описується як боротьбу з національною свідомістю українського населення, котре повинно було асимілюватися під дією польського натиску. Зарубіжна історіографія, як правило, не дані про наслідки осадництва для українського народу, а пояснює явище з польської точки зору, а саме як осадництво частково вирішило

демографічну ситуацію, створення контролю на підконтрольній території. Один з пунктів співпраці в соціальному житті міжвоєнного періоду було охарактеризовано в праці польського історика А.Хойновського [52]. Саме тут він зазначив про розрізнення думок української та польської сторони. У працях А. Крюкова [40; 41; 59] висувається питання соціально-економічних наслідків для галицького села опісля насадження на нього іноземних жителів, які несуть в собі своє розуміння ведення господарства та розвитку культури. Також, окрім одноосібних видавничих праць, достатньо цінними є збірки монографічних праць та матеріали з наукових конференцій, котрі акцентувалися на питаннях польсько-українських відносин в межах Галичини. Серед авторів таких робіт є доценти викладацького складу Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника [35; 36; 49; 50].

Методологічну основу дослідження становлять принципи історизму, всебічності, об'єктивності та наукового вивчення. Відповідно до поставленої мети і завдання роботи, нами використано порівняльно-історичний, проблемно-хронологічний та метод систематизації джерел. Дотримуючись проблемно-хронологічного викладу матеріалу, автор використовує методи порівняльно-історичного та структурного-системного аналізу. Системний підхід до перехресного вивчення інформативного потенціалу наукових публікацій доповнюється методом широкого залучення аналізу фактичних даних. Усе це, на наш погляд, повинно забезпечити повноту та об'єктивність висвітлення теми дослідження.

Наукова новизна зумовлена тим, що авторкою зроблено порівняльний аналіз поглядів та думок зарубіжних та українських дослідників теми; охарактеризовано соціальне та матеріально-побутове становище польських селян на території галицького села за допомогою самостійно проаналізованих та отриманих матеріалів усної історії; детально описано етапи та інноваційні методи проведення уроків історії, опрацювання даної теми на гуртках і факультативах.

Практичне значення одержаних результатів. Опрацьований та систематизований матеріал можна використати задля вивчення міжвоєнної доби на семінарських заняттях (етнологія, історія слов'янських країн, методики викладання історії); використання матеріалу відповідно для професійності викладачів і використання інформаційного потенціалу тематики вчителями історії та суспільствознавчих предметів у шкільній освіті.

Апробація результатів. Тему було опрацьовано на студентській науково-практичній конференції від 08 квітня 2021 р., та наукових семінарах кафедри історії Центральної та Східної Європи і спеціальних галузей історичної науки.

Структура роботи обумовлена її метою та завданнями і складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел (83позиції) та додатків.

Розділ 1.

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА СТАН НАУКОВОЇ РОЗРОБКИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Характеристика джерел

Всі історичні явища та процеси мають своє початкове джерело – акт, закон чи меморандум, з якого розпочинаються основні процеси творення. Так, наприкінці 1920 року, а саме 17 грудня був створений один з перших актів про так зване запровадження аграрної колонізації, який поклав початок заселенню поляків на сільські території Галичини. «Устав про надання землі солдатам війська польського» («Ustawa o nadaniu ziemi żołnierzom Wojska Polskiego») гарантував надання землі та подальшу допомогу сільському населенню, його оснащення інвентарем. Устав складається з 14 пунктів і ґрунтовно описує, як саме має відбуватися передача земель та подальше її використання. В статті 2 зазначено, що земля повинна була перейти у власність добровольців, які вступили на службу та інвалідів, що постраждали внаслідок бойових дій. Стаття 5 подає інформацію, що надана земельна площа була достатня для самостійного ведення господарства, але не мала перевищувати 45 га загалом. В статті 7 даного уставу вказується, що плата за отриману землю дорівнює від 30 до 100 кг жита, що має повернутися державі протягом прожиткових 30 років. Також такий «кредит» можна погасити і в більш короткий термін за можливості селянина. Звичайний термін оплати розпочинається на 5 рік проживання на наданій землі (дворазовий внесок на рік). Також в даному документі і вказується стартовий капітал для запровадження господарства, який надає Польська держава. Перелік грошової та матеріальної допомоги, яка надається на перший час записана у восьмій частині: худоба за узгодженням міністра землеробства, інвентар та матеріали для будівництва власного хутору, також забезпечення дровами задля утеплення будинку. Стосовно визиску такого осадництва для Польщі була закріплена 10 стаття, в якій вказується, що до 25-ти років володіння фермою, її не можуть перепродавати чи розділяти без згоди Земельного уряду Польщі, в іншому випадку господарство буде конфісковане на користь держави, що автоматично змушувало польське населення обробляти

отримані землі. Отож даний устав гарантував переселення поляків на українські території і автоматично розпочинав ополячення українського населення, що було необхідним для Другої Речі Посполитої [6].

Також дуже важливим є збірник документів поляків в Україні («Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów»), який містить в собі документальні свідчення міжвоєнного періоду та польського осадництва зокрема. Тут головним джерелом є показники осіб, які розмовляли польською мовою, місцевостей де розташовувалися поляки та представники адміністрацій, податкові картки періоду Другої Речі Посполитої, опис культурних центрів та організаційній, які поширювалися Галичиною та українськими землями загалом, статистичні дані які відповідно є використані в кваліфікаційній роботі та вміщені в додатки [3].

Найбільш активними виданнями преси в міжвоєнний період, які описували становище польського осадництва, відношення українців до новоприбулих та, загалом, становище поляків на території Галичини, були газети «Діло» та «Вісті». Вже під час узгодження Ризького договору під владою Польської республіки знаходилося біля 367 тис. га української землі, одна третя повинна була перейти для провадження аграрної колонізації та політики польського осадництва. Так, в номері від 29 липня 1924р. газети «Діло» описано дані про ставлення польських сенаторів (а саме сенатора Мармовича) до аграрної колонізації. Мова йде про негативне сприйняття політики осадництва, оскільки, на його думку, нагородити солдат землею можна було і в межах давньопольського кордону, не входячи на землі Східної Галичини. «Переселення поляків на українські землі не є позитивним явищем, оскільки завдає дискомфорту своїм громадянам, змушуючи їх обробляти фактично чужу землю та пристосовуватися до нетрадиційного для поляків життя» [12, с.2].

Спираючись на попередньо описаний устав про надання землі, можна побачити, що Польська держава на перший час повинна була надавати матеріальну допомогу осадникам. Проте, за відомостями газети «Діло», за літо 1925 р. польські селяни в більшій мірі не займалися господарством, саме через відсутність інвентарю, який був необхідний для обробки землі. Окрім

реманенту, в деяких осадників не було ґрунтовних знань про ведення сільського господарства та подальшого його розвитку. В пресі також часто фіксували про продаж чи передачу в оренду українським селянам, які відповідно сплачували контрибуцію полякам і, таким чином, влаштовувався принцип «пошуку вільного хліба». Окрім оренди, ще досить поширеним було явище наймитства, тобто селяни приходили на службу до польського пана, вели його господарство та отримували невелику плату зерном, продуктами чи матеріалами для будинку. Більшість осадників були переселені задля нагляду, аніж обробки української землі, тому таке явище було дуже поширеним саме у представників адміністрації на селі [9, с.1].

Дані етнографічної збірки Лева В. розкривають нам особливості святкування релігійних свят, соціального життя та поваги до традицій сусіднього народу. Велика низка описів про дружнє ставлення є саме в цій праці. Наведемо декілька показових слів зі збірки: «Українці святкували українські свята, поляки – польські. Були випадки, що українці приходили в гості до поляків на польські свята, а поляки – до українців на українські. Дружньо жили, то війна зробила роздор, а так до війни жили дружньо» [1, с.543]. Тому, можна зауважити, що окрім ворожого ставлення були присутні і приязні відносини, що в подальшому сприяли тривалій дружбі та навіть створенню двомовних сімей, про що буде ґрунтовніше нижче описано.

В роботі також вміщені цінні дані респондентів, які є головними творцями усної історії міжвоєнного періоду. Усна історія є виняткова, оскільки вона відкриває нам шанс почути живі розповіді про міжвоєнну буденність пересічного галичанина. Учасники проєкту «Локальна історія» розкрили нам особливості адаптації українців до польських осадників. Цінними є дані жителів Львівщини, де описується, яка мова переважала в Галичині на той час та як порозумілися між собою два народи. Ось декілька основних цитат: «То вже пан чи українець, який мав освіту, міг говорити польською мовою. Були такі поляки, які навіть по-польськи добре не вміли говорити, бо виховувалися тільки з українськими дітьми». Окрім мовного питання, основним було і

соціальне становище – багато сімей було створено саме з двох етнічностей поляка та українки чи навпаки. Навіть під час активної фази боротьби з польською владою фіксувалися випадки українсько-польських шлюбів, про що говорить нам приказка того часу: «Польсько-українська границя пролягала через шлюбне ліжко» [68; 69]. Респонденти Марків Ольга та Сипа Ганна підтвердили, що діти таких шлюбів навчалися в одній школі та постійно проводили свій позашкільний час разом. Особливо в різдвяний час діти колядували часто дві коляди обох обрядів: православної та католицьку [72; 75].

Варто зазначити основні праці, які акцентують свою увагу на проблематиці інноваційного ведення уроків історії та суспільствознавчих предметів, створення новітніх організацій та гуртків, які сприяють розвитку сучасного молодого покоління. О.І. Пометун та Л.В. Пироженко опублікували збірку, присвячену сучасним урокам, де широко використовуються інтерактивні технології навчання. Головною метою таких уроків є краще засвоєння учнями історичного матеріалу, збільшення візуалізації та більшого залучення учнів до роботи під час класичного уроку вивчення нової теми. Проте, варто пам'ятати, що надмірне використання ІКТ перешкоджає подальшому засвоєнню інформації, оскільки учень часто буде відволікатися на цифрову частину і автоматично опускати саме навчальний матеріал [64].

Використання даних усної історії є важливими, однак потрібно розуміти головну мету такого проекту. В цьому нам допоможе посібник Л. Лебдушка «Жива історія...» [62], де описується як усні розповіді можна використати на уроках, щоб це посприяло зацікавленості учнів до теми.

Застосування методу інтерв'ю на уроках та позашкільній освіті вимагає вивчення основ його ведення. В цьому нам допоможе праця Г. А. Боднар, В. М. Качмар, О. В. Лукачук, в якій чітко описане місце задавання питання, де потрібно утриматися, а де уточнити. Оскільки головним в веденні інтерв'ю є ненав'язливість, щирість та отримання відповідей на потрібні заздалегідь підготовлені запитання. Проте сам вид інтерв'ю не забороняє створюватися питанням вже в процесі розмови, а навпаки вітається [62].

Цінними роботами також вважається мемуарна література, яка несе в собі цікаві та не менш важливі дані для сучасної історіографії. Серед авторів мемуарних збірок є М. Сивіцький, Д. Шумук, С. Шухевич та інші. Спогади за своїм змістом дозволяють нам ширше проаналізувати міжвоєнні реалії буденного життя звичайного селянина, відчутти важкі обставини співжиття на побутовому рівні, оскільки в кожного були свої почуття, емоції, які були описані з душі простого люду, який не мав власне політичного характеру. Проте не варто при написанні робіт, аналізу міжвоєнних процесів за часів Другої Речі Посполитої, спиратися тільки на мемуарні збірки чи свідчення пересічних людей, тому при цитуванні спогадів автора потрібно звертати увагу на його емоційний стан [42, с.164].

Таким чином опрацьована джерельна база розкриває нам інформацію про особливості польського осадництва на початку 20–30 х рр. ХХ ст., елементи передачі земель від уряду, процес осадження та освоєння отриманих земель поляками. Отож, ми можемо підкреслити, що всі історичні явища мають своє початкове джерело від якого розвивається процес. В даному випадку головними джерелами є «Устав про надання землі солдатам війська польського», що запровадив аграрну колонізацію польського населення; видання міжвоєнної преси «Діло» та «Вісті», що описували відношення українців до польських осадників; етнографічні збірки та дані усної історії, що розкривають нам внутрішнє соціальне життя польського сільського населення.

1.2. Історіографія проблеми

В сучасних працях польських істориків охарактеризовано осадницький фактор, загалом, як соціально-економічний процес, в якому не зазначають наслідки від масової польської аграрної колонізації саме для української сторони. Проте декілька слів про становище галичан таки зазначено. Про те, що найбільше несприйняття переселення та супротив відбувався на території Східної Галичини, повідомляв польський історик Т. Піотрекевич: «Польсько-українська проблема була особливо складною і важкою в південно-східній Польщі, де була найвищою національна свідомість українців...» [58, с.159].

Початком політики осадництва можна вважати ухвалення мандату на передачу земель Галичини під контроль Польської держави, під час якої ситуації та причину даного явища описував в своїй праці Анджей Айненкель. На його думку, передача земель відбулася за період військових діянь ЗУНР на західноукраїнських землях задля умиротворення конфлікту між державами та взяття Польщею під свій контроль «нестабільні» землі. Наступними діями на користь Польської держави була ухвала права від 8 грудня 1919 р., що констатувала утворення польських адміністрацій на теренах Галичини та інших приєднаних українських землях. Саме такі установи повинні розташовуватися по так званій території Керзона (лінія Керзона), що умовно окреслювали на той час польські землі та прилеглі до них. Остаточним рішенням про визначення кордону, після чого відбулося масове переселення поляків, відбулося 18 березня 1921 р. під назвою Ризького договору. Проблемою було те, що нововизнана Конституція не описувала проблему нацменшин, які знаходилися на той час на землях Другої Речі Посполитої, проте це не було основною проблемою вивчення [16, с.142].

Ще один вклад в зарубіжну історіографію зробила історикиня Г. Дильонгова, яка вивчала проблему нацменшин в часи Другої Речі Посполитої. Її праця є актуальною, оскільки ставлення українців до польського населення прямо пов'язувалося саме з відношенням польської влади до місцевого населення українських земель. Вона найперше схилилася до концепції Юзефа

Пілсудського про надання прав українцям та білорусам зокрема. Така позиція повинна була схилити нацменшини до співпраці з владою та пом'якшувала перебування поляків на теренах Західної України. Окрім першої концепції існувала й друга, автором якої був міністр закордонних справ. На його думку, мала відбутися повна асиміляція народу, де українці повинні були злитися з польським народом та постати під повний вплив ополячення. Таким чином, весь народ повинен був підкорятися польському режиму та співпрацювати на користь держави. Але концепції не були остаточно утверджені через мало продумані негативні елементи для Польщі, які б виникнули внаслідок тоталітарного чи правовиборчого режиму [31, с.130].

Один з пунктів співпраці українців з поляками в соціальній сфері у міжвоєнний період було охарактеризовано в праці польського історика А. Хойновського. Він зазначив про розрізнення думок української та польської сторони і, на його думку, саме через це українське питання не було остаточно вирішене польським урядом протягом міжвоєнних десятиліть. Хойновський проаналізував бачення українців поляками та наголосив, що вони фактично вважаються ворогами для польської сторони. Він також описав, що ставлення українців було ідентичним і ніякої покори чи згоди уряду неможливо знайти в їх позиціях при дотриманні теорема «про здолання супротивника силою», а не думкою, в фіналі часто очікується провал [52, с. 83].

Раніше згаданий А.Айненкель зачепив також закон про самоврядування в трьох воєводствах Галичини (Львівському, Тернопільському, Станіславському) опісля приєднання до Польщі. Міністр закордонних справ Г. Нарutowич своїм рішенням про формування польського контролю призвів до масових заворушень на західноукраїнських землях. Це негативно вплинуло на соціальне життя переселених поляків, оскільки вони були першими, хто піддавався протиправним діям зі сторони українців, які боролися за свою незалежність. Багато маєтків було пошкоджено, жандарми піддавалися нічним побиттям тощо. Різкі рішення польського уряду, такі як політика пацифікації 1930 р., усунення від будь якої верстви влади українського населення, впливали на

виникнення конфліктів обох сусідніх народів. Через брак політичного впливу почали створюватися підпілля, учасники яких хотіли викорінити все польське, починаючи від простого польського селянина до заможного шляхтича [16, с.145].

Саме зарубіжна історіографія допомагає розглянути нам проблематику аграрної польської колонізації з різних сторін. Так, аналіз різних іноземних та вітчизняних праць дозволяє скласти нам повноцінну правдиву картину такого явища як польське сільське осадництво на території Галичини.

Щодо польського осадництва є низка думок серед українських істориків та дослідниць, які розкривають явище та допомагають простежити процес з різних точок зору. В своїй праці, присвяченій селянству західноукраїнських земель під владою Другої Речі Посполитої, Л.Я. Корнійчук вважає, що основною метою реформування шляхом осадництва було «збереження великих поміщицьких латифундій і зміцнення куркульських господарств за рахунок грабування трудящого селянства, за рахунок його зубожіння» [37, с.70]. Тобто в міжвоєнний період уряд прагнув збагатити своє становище за рахунок нових прилеглих територій, та, відповідно, виснажувати їх ресурси та народ, тим самим збагачуючи польське населення, яке змогло переселитися та зайняти вже підготовлені землі. Для контролю новоприбулого населення та, звісно, вже місцевого українського люду, створювалися необхідні гілки влади та місцеві сільські адміністрації. Вже в 1923 році один з воєводів Станіславівського округу (ім'я його Е. Юристовський) співпрацював активно з польською владою та самостійно запропонував утворити місцеву гміну, яка була б центром творення та розвитку польського життя, культури, традицій та, звісно, творити правосуддя згідно з польськими законами в разі правопорушення. Будь яка ініціатива для процвітання польського світу віталася, при бажанні створювалися костьоли, народні будинки польської культури тощо [37, с.70].

Питання постійного напруження у відносинах та соціального становища селянства на території Галичини у своїй праці акцентує В.В. Смолей. Причиною постійних конфліктів між двома народами він називає частий збір

податку з українського селянства, яке було невдоволене такою ситуацією та хотіло взяти своє, грабуючи польських осадників. Так влада намагалися відвернути увагу від головного процесу – аграрної колонізації, яка суттєво мала змінити життя місцевого населення. Звісно, помітним явищем стало збагачення польського населення, оскільки всім відомо, що село – територія, де всім про все відомо і оминати те, що з сусіднього двору вже було чути польську мову не було можливим. І такий прямий натиск з боку уряду призводив до постійних міжетнічних конфліктів – поляки не хотіли миритися з думкою, що їх тут не сприймають як рівного, а українцям, відповідно, що їх землю забирають та хочуть асимілювати саму українську культуру. В. Смолей описує нам явища постійного супротиву проти колонізації і вказує, що такі акції неодноразово не обходилися без поліції та представників адміністративної влади. На зародках конфлікту самі польські осадники намагалися умиротворити розлючене населення, дійти до якогось спільного рішення, проте часто це закінчувалося вуличними бійками та все рівно без правозахисників тут не обходилося. В перший осінній період після Ризького договору скарги польських селян на місцеве населення досягали сотні. Найбільшими осередками конфліктів вважалися Станіславівське, Тернопільське, Львівське воєводства, де національна свідомість досягала високого рівня. І так, до слова, можна процитувати Юзефа Пілсудського, який ще до приєднання західноукраїнських земель знав, що етнічну свідомість українського народу викоринити неможливо: «Ні за що в світі я не бажав би, щоб Польща володіла великими територіями з вороже настроєним населенням» [46, с.86]. У праці В. Смолея є також багато аспектів як соціального, так і політичного життя польського та українського селянства, де чітко описані норми співжиття двох народів.

В. Виздрік [22] один з дослідників військового осадництва в міжвоєнний період. У своїй статті автор надав нам статистику переселених польських осадників на територію Галичини. За цими даними, вже на початку 30 – х років, кількість польського населення була близько 300000 осіб. В цій ж праці показані польські статистичні дані (редаговані В. Кубійовичем). Мова йде про

те, що поляків було 40 % в містах та 21 % у галицьких селах. Таким чином, можна простежити, що більшість осадників надавали перевагу містам і менша половина населення знаходилися в галицьких селах. Тож в відрізок часу від 1921 до 1923 року у Львівському воєводстві було утворено 4661 господарств наданих військовим осадникам. Їх господарства зазвичай знаходилися біля головних автошляхів, залізничних станцій та інших об'єктів стратегічної інфраструктури. Таке розташування пояснює початкову мету уряду – слідкувати за правопорядком, розвивати та агітувати пропольські настрої та формувати непомітну асиміляцію українського народу. Львівське воєводство, за даними В. Виздрика, було найбільш заселеним польськими осадниками – близько 1400 господарств. Також в статті підкреслюється, що осадникам було важко влитися в українських колектив, навіть незважаючи на суттєву підтримку польської адміністрації. І, як наслідок, $\frac{1}{4}$ частина польських осадників, пробувши термін від 1 до 2,3 років виїхала, а земля перекуплена українцями. Кількість перекупленої землі сягала близько 19 тисяч гектарів [22, с.49].

Про польсько-українські відносини, а також так звану польську «опіку» над Галичиною, описано в праці Н. Григорієва. В ній автор описує умови 1921 р., за якими українські території остаточно були передані Польщі, що понесло за собою масове переселення поляків. В роботі вміщено заяву Раду послів, які гарантували надати автономію українській державі одразу після їх приєднання: «Підданих польській суверенності, особливі гарантії в користь язикових, расових та віросповідних меншостей» [28]. Але, як відомо, це була політична хитрість, щоб отримати на початку довіру та прихильність, якої не відбулося. В частині, присвяченій колонізації, Н. Григорієв вмістив статистичні дані, які показують кількість, статус та місце польських переселенців. В роботі також зафіксовано організації, які надавали підтримку польським осадникам та сприяли їх добробуту, а також паралельно піддавали тиску українську сторону. На думку автора, «поляки й сьогодні, як в десятому віку, вертаючи з невдалого походу...хотіли захопити «Червенські городи» тай проковтнути їх без

«братнього сентименту»...». Така думка офірує в переважній частині монографії Н. Григорієва [28].

Переважає більшість праць сучасних українських істориків, присвячених висвітленню українсько-польських відносин, позбавлені давніх стереотипів, які були пріоритетними в радянські часи, а також в міжвоєнній періодиці. В них в більшій мірі присутній опис національного супротиву, несприйняття польського населення та відстоювання ідентичності всього українського в 20–30 - х рр. До такого типу робіт можна віднести праці С.Кульчицького, О.Реєнта. Саме вказані автори описували впровадження аграрної колонізації як буржуазну політику та безумовно засуджували основні форми задля оформлення приватної власності на землю польськими осадниками. Активно вивчали соціально-політичні питання на західноукраїнських землях міжвоєнного періоду вітчизняні історики, а саме І. Васюта, М. Крикун, Л. Зашкільняк, В. Смолей, М. Кугутяк та інші [20; 21; 41; 46]. Історики розкривали головні аспекти політики польського уряду, його економічні та соціальні проекти. Цінними та ґрунтовними працями вважаються книги І. Васюти, де чітко окреслені основні принципи економічного та соціального життя міжвоєнного періоду для двох народів, головні процеси творення аграрного відродження Галичини та Волині [19; 20].

Цінною працею з історії Галичини є «Галичина: сторінки історії» М. Кугутяка [41], в якій описані суспільно-політичні рухи, зокрема і міжвоєнна доба за часів Другої Речі Посполитої. Розділи під назвою «Проти польського ярма» та «Перегрупування сил» розкривають процеси супротиву українського народу польському пануванню. Відповідно, будь який супротив мав відбиток на переселених в 20-ті роки поляках, які намагалися там осісти та провадити своє господарство. Масові бойкоти проти виборів серед українського населення призводили до відмови участі поляків, які частково вже асимілювалися або боялися за своє соціальне становище на селі, у політичному житті.

Історик Я. Грицак виклав досить інтересну гіпотезу творення української історії за модерних часів, що розкриває сучасні дослідження та досягнення

української історіографії міжвоєнних часів. У центрі вивчення Я. Грицака – полемічне та скрутне становище в історії українського націотворення. Автор акцентує увагу на наданні читачеві більш нове роз’яснення спільного проживання польського та українського сільського населення. Історик згідний з думкою дослідника Т. Гунчака щодо владної урядової політики Польщі стосовно українців. Так трактує Я. Грицак свої думки: «Замість того, щоб наблизити українців до себе...польський уряд застосовував постійні репресії» [42, с.165], показуючи помилки державного апарату міжвоєнної Польщі.

Окрім названих історичних праць, велику цінність мають і краєзнавчі матеріали, до яких можна віднести «Історію Прикарпаття» В. Островського [63]. Окрім середьостатистичних даних становлення української державності на Прикарпатті, в ній пояснюється економічне становище селянина в міжвоєнну добу, розвиток сільського господарства, співпраця українців з осадниками. Автор зазначає, що сутність соціально-економічної історії Галичини пояснюється суспільним розвитком двох народів. В праці описано особливості повсякденного співжиття, сільське господарство, чисельну еміграцію внаслідок припливу осадників, торгівлю та кооперацію на території підневільної Галичини.

Дослідник П. Чорній в своїй праці, проаналізувавши життя переселенця (а саме польського осадника), його думки та місце в культурному житті чужої йому держави, зазначив цікаве твердження німецького філософа Зімеля: «Чужий – іноземець, сам по собі не може володіти землею...поки його сприймають за «чужого» – у відчуттях аборигенів залишається іноземцем – особою без власного місця» [51, с. 65]. Тобто будь яка особа, яка є добровільно чи примусово переселена, зазвичай піддається утиску збоку місцевого населення, залежно від обставин, минулого, значимих історичних подій. Такі утиски бувають практично непомітні або ж зовсім навпаки – відчуження та несприйняття населення відбувається дуже гостро. Тож така думка є актуальною стосовно життя сільського польського населення в Східній Галичині, оскільки воно було непостійним, часто відбувалися моральні та

фізичні утиски, більшість місцевого населення гостро сприймало поляків, що призводило до періодичного нищення польських маєтків у воєводствах на території Галичини.

Значним об'єктом колонізації так званих «кресів» являється польське сільське осадництво, яке формувалося та частково асимілювалося в процесі аграрної колонізації на початку 20-х років ХХ ст. Вже 1920 р. польський уряд розпочав виносити законодавчі проекти, які повинні були направляти аграрну реформу в сторону колонізації вище згаданих «кресів» польським осадництвом, що мав два характерні: цивільний (сільський) та військовий напрямки. Раніше зазначалося, що А. Хойновський описав процес польського осадництва на території Західної України з негативної точки зору. Не взявши до уваги антипольські настрої українського населення, адміністративний уряд був часто об'єктом суперечок між місцевим та переселеним польським населенням. Дослідники також врахували, що в процесі були задіяні колоністи, котрі не були комбатантами та не мали прямого до них відношення – цивільні, звичайні польські селяни, яким обіцяли надати землю. Таким чином, господарства поляків не покращили, а навпаки посприяли погіршенню ситуації, в якій нестача землі стала буденним явищем для пересічного галичанина. О. Красівський дотримується думки дослідника А. Хойновського стосовно неефективності цієї політики осадницького напрямку [38, с.120].

О. Калакура [34] охарактеризував в своїй статті, опублікованій в «Курасівських читаннях», ментально-етнографічний портрет поляків. Праця розпочинається з трактування, що поляки є не тільки нашими сусідами, а й давніми жителями на українських територіях. Ще з малих літ полякам у навколишньому середовищі (костюл, школа, сім'я, близьке товариство) прив'язували почуття польськості. Більшість ще з малих років запам'ятали, що він – «малий поляк (polak mały)», а його головний символ – «білий орел (orzel biały)». Така національна свідомість допомагала просувати польську культуру навіть за етнічними межами Польської держави, що і посприяло національній ідентичності більшості переселених осадників. Також прописується буденне

життя поляків на західноукраїнських землях, оформлення будинків, одяг, методи виховання та ведення господарства, що чітко показують яким був польський сільський осадник.

Щоб зрозуміти міру політичної та соціальної рівноваги в польсько-українських відносинах, варто звернутися до минулої періодики, яка подає нам таку інформацію. Тобто тут акцентуємо на описані виборчі процеси на початку приєднання Галичини до Другої Речі Посполитої. Так, стосовно виборчого процесу осені 1922 р. В. Рожковський зазначає, що українці та частково польське сільське населення (внаслідок асиміляції) не показали очікуваного результату на користь польської адміністрації. Український історик С. Кульчицький вказує, що переважаюча частка політичних організацій Галичини (вже не говорячи про повноцінні підпільні організації) була проти будь яких виборів, оскільки вважали Галичину українською землею, і вона ні яким чином не має відношення до Польщі. За даними І. Гаврилів, така згуртованість, судячи з виборів 1922 р. у Східній Галичині, принесла позитивний підсумок для українців, оскільки голосування та вибори були фактично зірвані та відмінені. Масові протести населення призвели до деморалізації польських селян, після чого ті відмовлялися йти на вибори. Ці дії галицького цивільного та військового супротиву закріплювали вороже ставлення до Другої Речі Посполитої та посіяли недовіру поляків до спокійного та безпечного перебування на західноукраїнських теренах [25, с. 151 – 165].

Сучасна дослідниця Н. Заставецька у праці про охорону пам'яток пропольської свідомості підкреслила головні напрями діяльності урядовців Другої Речі Посполитої в центрі польської культури до творення на території українських земель. Н. Заставецька є однією з тих, хто проаналізував роботу польських культурних товариств, які діяли найбільше на Волині та частково на території Тернопільщини. Культурні пропольські організації оминули Східну Галичину, де найбільше була помітна національна свідомість. Загалом дослідниця охарактеризувала діяльність ВНЗ та розкрила головну освітню картину на західноукраїнських землях. Деякі історичні праці були присвячені

дослідженню освітніх процесів в період Другої Речі Посполитої. Слід зазначити, що більшість історичних праць описують явище освіти нерівномірно. Наприклад, М. Галай висунув тезу про формування адміністративної структури, що було важливим кроком для управління осередками освіти по території Польщі та прилеглих воєводств [30, с. 74 – 78].

Вагомою для нашого дослідження є праця історика І. Ільюшина, в якій мова йде про спільне проживання двох ворогуючих народів. Загалом він описує часті сутички між сусідами, сварки на тлі виховання дітей. Оскільки польське та українське виховання відрізнялося, то батьки хотіли вкласти в дитину свої традиції, внаслідок чого страждали діти через вимушеність вибрати або розриватися між двома різними національностями. Якщо взяти до уваги деякі слова автора, розуміємо, що головною причиною такого недружнього, а то й зовсім ворожого ставлення до поляків винні вони ж самі. Дослідник пояснив цю свою думку тим, що часто губернатори, які ще не були повноцінно пропольськи настрєними, наголошували на вияві польським урядом тиранії та бруду, «за що тепер розплачуються, отримують супротив на соціальному та побутовому рівні. Проте у кожній медалі є дві сторони, тому не коректним було б засуджувати конкретно один народ чи конкретно одну верству населення» [33, с.567].

Е. Гийдел [26] розкрив проблематику змішаних шлюбів українців з поляками. Говориться, що такі змішані шлюби зазвичай призводили до колонізації «наших територій» та, в більшій мірі, працювали на користь польського націотворення, тому, що на той час польська влада ухвалювала змішані шлюби та надавала допомогу, якщо сім'я повноцінно колонізувалася. Тобто змішані шлюби призводили до тривалого зубожіння українців, що були вже залежними в фінансовому плані від поляків. Тому концепція створення сімей з двома різними національними ідентичностями не відігравала позитивно на українську культуру. Є також велика низка праць, які стверджують протилежне і потребують більшого аналізу.

Проблематику культурного розвитку, а саме церкви на західноукраїнських землях за часів Другої Речі Посполитої частково розкриває

нарис В. Іванишина [32]. Нарис вміщає в себе інформацію про реформування православної церкви та розповсюдження римо-католицького обряду, будівництва костьолів, що спрощувало життя польським та значно ускладнювала українським селянам. Греко-католицька церква була мозолем на п'яті польського уряду, проте українська церква тільки міцнішала від такого натиску. При створенні мішаних шлюбів українці намагалися все частіше пересвятити своїх супутників з римо-католицького обряду. В крайньому випадку, в сім'ї святкували двічі релігійні свята, а хрещення дітей відбувалося за такою схемою «дівчинка до української церкви, хлопчик до костьолу». Тому, зазвичай, в таких змішаних родин великі релігійні свята (Великдень, Різдво) святкувалося двічі за католицьким та православним календарем. Внаслідок такого явища в сім'ї часто відбувалися конфлікти на побутовому рівні.

Таким чином, проаналізувавши праці польських та українських істориків ми можемо сказати, що думки вагомо відрізняються. Українська історіографія спирається більше на наслідки від колонізаторської політики, що тягнула за собою земельні та соціальні конфлікти на західноукраїнських землях. Польська ж історіографія описує осадницький процес як один з методів вирішення проблеми соціально-економічного життя Другої Речі Посполитої.

Отож, основою будь якої праці є джерело, яке дозволяє нам глибше пізнати дану тему. Періодична преса розповідає нам про настрої українського та польського народу з «перших пальт». Українська та зарубіжна історіографії містять в собі цінні інформаційні та статистичні дані стосовно аграрної колонізації, масового польського осадництва на території галицьких сіл. Найбільший вклад в історіографію польського осадництва 20-30 рр. ХХ ст. було зроблено зарубіжними авторами Т. Піотркевичем, В.Станевичем та українськими І. Васютою, О. Красівським, В.Смолеєм та іншими. Методична література дозволяє нам проаналізувати, як в подальшому зацікавити та викласти дану тематику в шкільній освіті. Використання інновацій на уроках є важливим аспектом, оскільки унормована візуалізація сприяє кращому засвоєнню учнями навчальної інформації.

Розділ 2.

ЦИВІЛЬНЕ ОСАДНИЦТВО ЯК СКЛАДОВА ПОЛЬСЬКОЇ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ НА ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

Восени 1918 року була створена Друга Річ Посполита. До її складу надійшло багато територій, які довгий час були під контролем інших держав: Австро-Угорщини, Росії тощо. Тому в першу чергу постало завдання всестороння інтеграція приєднаних нових земель. З'явилася мета не тільки налагодити соціально-економічне становище територій, а й підлаштувати її відповідно до вимог Польщі. Для цього було вирішено розпочати ряд економічних та аграрних реформ, що мало б значно сприяти виконанню нових політичних та соціально-економічних завдань. Розпочавши земельну реформу влітку 10 липня 1919 р. польська держава мала на меті розширити і зміцнити фермерські та сільські господарства в усіх воєводствах, що їй належали. Цей акт аграрної реформи найперше передбачав парцеляцію всіх державних земельних наділів площею 200 тисяч га. Також до парцеляції мали належати всі закинуті землі та ділянки польських комерсантів [46, с.16].

Закон про аграрну колонізацію носив в собі думку по максимуму заселити польським населенням території Західної України. Оскільки Друга Річ Посполита включала велику кількість відсталих регіонів в промисловості де більше 60 % жителів займалися суто сільським господарством. Тому аграрне питання носило в собі досить глибоку політичну і економічну засадницьку мету. Щоб на початку припинити хвилювання серед українського народу польський уряд разом з президентом Земельного Уряду Польщі видали пояснюючу інструкцію від 1 травня 1920 р. В документі йшлося про ефективність та необхідність цього процесу на даний час і особливих змін чи шкоди для населення не відбудеться. Проте враховуючи дані про наступні роки осадництво вплинуло на обидва народи: українці були позбавлені своєї землі та зазнавали утисків з боку влади; поляки низького та середнього прошарку не отримали бажаного збагачення та хорошого життя на нових землях через

бідність та несприйняття місцевим населенням. І одразу після прийняття аграрної реформи на території Галичини було заселено до 60 тис. поляків зі своїми сім'ями. Унаслідок сільської осадницької колонізації на Галичині зросла кількість осіб з напрямку католицького віросповідання. Наприклад кількість католиків на 1931 р. у Тернопільському воєводстві до 45%, Станіславському було 16,6 % від загальної кількості населення, у Львівському 43 % [15, с.4].

Аграрна реформа була задіяна задля зменшення соціального натиску серед польського суспільства та відповідно таким чином закріпити представників владної верстви населення на східних кордонах. Міністр аграрних реформ В. Станевич наголошував що «заможне задоволене селянство був гарним оборонним валом». Також осадницька політика носила в собі етнополітичні мотиви, оскільки уряд Польщі не міг довіряти українського населенню. Керуючись цією думкою В. Вітос, який був прем'єр-міністром Другої Речі Посполитої, підкреслив, що земельні реформи мають на меті вирішити національні проблеми, котрі перешкоджають повноцінному розумінню між двома етнічностями та допоможе державі укріпити своє становище та кордони. Ще на початку 20 –х років представники польської партії «П'яст» теж пропагували думку, що нові землі біля східного кордону повинні надійти польському елементу, щоб бути впевненими в їх оборонному становищі. За думкою партії всі землі повинні були піддатися парцеляції та надійти всім польським осадникам [17, с.147].

Уряд В. Вітоса, поруч зі своїми наступниками, такими як В. Грабського та О. Скинського приклали достатню силу задля створення головних асиміляційних центрів в вигляді осадницьких поселень на західноукраїнських територіях. На той час відбувалася значна конфронтація, тому що націонал – демократи засуджували неправильний курс задля підтримки осадництва Ю. Пілсудського та його поплічників, демократи твердили що поплічники надають недостатньо сил для зміцнення асиміляційних поселень. Також націонал-демократи виступали проти розселення осадників окремо по селах та містах, оскільки вважали за правильне робити великі поселення, які б гуртом могли

зміцнити свої сили на новій землі. Керуючись закріпленням польського елемента воєвода Станіславівського воєводства вирішив звернутися в 1923 р. до уряду Польщі та запропонував створювати спеціальні гміни які мали б сприяти адаптації польських осадників. Така пропозиція воєводи значно мала б допомогти осадникам пристосуватися до землі, адаптуватися в суспільстві і вже діяти як один з головних асиміляційних центрів на території «Східної Малопольщі». Оскільки такі гміни сприяли б будівництву костелів, культурних клубів, шкіл тощо [46, с.17].

Звісно українська сторона не хотіла миритися з таким натиском з боку польської влади. Українська парламентська репрезентація була однією з тих хто прямо виступив проти осадництва на західноукраїнські землі. Навіть у червні 1923 р. С. Підгірський, який на той час був діючим головою УПР, прямо засудив аграрні та осадницькі закони польського уряду, оскільки вони напряду загрожували волі та обмежували права українського населення. С. Підгірський звертався негайно припинити будь яке створення осадницьких поселень та припинити асиміляцію українського суспільства. Звісно на той час польський уряд мав на меті вже запущені процеси осадництва і колонізація продовжувала своє існування. У 1924 році сенатор Бартошевич агітував надалі не спинятися та продовжувати наділяти українські землі польськими колоністами, оскільки за його думкою «польське осадництво є потребою державною і національною». Також сенатор підкреслив що на даному етапі військове осадництво не стало таким ефективним, яким повинно би було бути. Тому головним осередком мали стати цивільні осадники, яким на його думку було б легше прикріпитися до нової землі. Окрім того було запропоновано створити «Товариство опіки над кресами», головним завданням якого було психологічна підтримка польських осадників [46, с.18].

Парцеляція була практично єдиним варіантом планомірного розподілу земель східних територій Галичини для новоприбулих осадників. Тому що в випадку парцеляції великі поміщицькі наділи залишали при собі достатньо земель для економічної підтримки держави. Можна виділити три головні види

парцеляції в міжвоєнний період: державна, банківська, приватні. Якщо керуватися цим поділом то до державних розпарцельованих земель відносять 835 га, банк – 1046, приватні – 313 685. Тому виходить що найбільша частина для продажу земель на парцеляцію були приватні особи. Незважаючи на те що значну частку розподілу земель надавалися приватним особам цією справою займалися й низка державних установ та банків. Наприклад організація «Земля» займалися основним розподілом та продажем, також поруч з ними стояли банки Дисконтний, «Відділ парцеляційний», також організації «Галицький поміщицький», «Аграрно – осадницьке товариство», «Польська глеба», «Бюро обробітку землі». Також були задіяні спеціальні окружні комісії з 1923 року, що займалися продажем земель по повітових місцях. Поруч з продажем були створені спеціальні кредитні системи, яким займався безпосередньо Державний банк в сільськогосподарському напрямку [46, с. 63].

Повертаючись до становище сільського господарства в Польщі, то тут велика частка мала дефіцит землі. Земельний дефіцит на той час у Другій Речі Посполитій становив 6040932,4 га. Слід зауважити ще, що однією з головних причин земельного дефіциту в Польщі було сільське перенаселення. На початок 1921 р. по всіх сільських місцевостях Польщі було зайнято 73,8 % населення де на 1 км² припадало 70 осіб. Великою мірою це обґрунтовується тим, що не було частого зменшення шляхом відтоку сільського населення в напрямках більших міст держави. Такий процес переселення в міста був би можливий якби розвивалися промисловість та торгівля, але в Польщі розвитку в цих напрямках не спостерігалось. Також існувала гіпотеза, що у воєнні часи в селі було легше пережити скрутні часи на відміну від міста. Особливо великий дефіцит землі був в центральних частинах Польщі, де аграрне перенаселення було найбільш масованим. В даній ситуації, щоб зменшити тиск в аграрному секторі Польщі, одночасно реформуванням земельного устрою було вирішено запровадити переселення – аграрну колонізацію на західноукраїнські землі [46, с. 144].

Стосовно основної ролі осадницької реформи в житті східних територій, то польська влада хотіла, щоб осадницькі осередки задіяли соціально -

економічне становище краю та призвели до покращення землеробської культури. Проте прибувши на нові території, цивільні осадники потрапили в скрутну ситуацію. З однієї сторони – опір українського населення. Оскільки селяни в яких відняли частину земель не могли стати прихильниками осадництва. З другої сторони, осадники не змогли відразу відшукати підтримки місцевої адміністрації, де ще зберігалися осередки національного духу. Аналізуючи осадницьку аграрну політику польського уряду у сільському господарстві, слід звернути увагу на те, що вона привела до економічного поштовху в аграрному та промисловому напрямку. Ріст продуктивної діяльності сільськогосподарського виробництва, та відбувся суттєвий розвиток промислових підприємств, що мали орієнтири саме на обробку сільськогосподарської продукції. Також як наслідок для Польщі сама реорганізація аграрного устрою не змогла остаточно покрити всі проблеми малоземельних господарств. Через малоземелля осадники повинні були шукати інші види заробітку: здача в оренду свої наділи або й зовсім продавали після невдалої обробки земель. В умовах достатньої конкуренції через сильні осадницькі господарства, малі ділянки були економічно не вигідними [47, с.99].

Польська аграрна колонізація, яка насадила нам польське селянство на західноукраїнські землі мала два головні напрямки: сільська цивільна та військова, незважаючи на різний статус осадників мотив був один – зміцнення польської присутності та контролю на східному напрямку Польщі. Відповідно для запуску процесу 17 грудня 1920 р. було прийнято закон «Про надання землі солдатам війська польського» (див. додаток А). Саме військові колоністи повинні були контролювати стратегічні об'єкти та брати безпосередню участь в формуванні адміністративної ланки на західноукраїнських територіях. На той час періодична преса надавала нам низку статей про особливості політики осадництва. Однією з яких був «Монітор Польський» («Monitor Polski») де була стаття опублікована зі словами маршала Юзефа Пілсудського: «земля на Сході перейшла у власність тих, хто зробив її польською» [22, с.50].

Переважаюча частина цивільних осадників переїхали з центральних сіл Другої Речі Посполитої. Як показують документальні свідчення цивільні осадники на початках отримували ділянки на Галичині вже в 145 селищах галицького краю. За даними найбільша частина польських осадників приїхали до Бучацького, Підгаєцького, Бродівського районів Тернопільського воєводства (див. Рис. 3.2.) Особливо осадницькому еквіваленту підлягав Підгаєцький повіт де протягом п'яти років від 1919 року було розпарцельовано 9 тисяч гектарів земельних наділів. У Бережанському напрямку було продано близько семи тисяч гектарів для прийдешній цивільних осадників. Велика частина цивільних осадників розташувалися і в Золочівському та Перемишлянському напрямках. Чортків був одним з головних осередків колективних осадницьких господарств де осадники гуртуючись десятками сімей для ведення спільного господарства. Таких поселень було створено до 10 осередків. Причиною таких утворених поселень було бажання об'єднання сил заради підтримки один одного на українських землях. Майже половина цивільних осадників, що приїхали у Тернопільський край купували тут найдешевші землі, на відміну від Львівського воєводства. Більшість переселенців приїхали з Кельцького та Люблінського воєводств. Переважна більшість осадників не мали потрібних знань для ведення господарств чи капіталу, який би допоміг в його розвитку і без «зв'язку і любові до землі», що мали в своїй крові українське землеробське населення. Львівське та Станіславівське воєводства не були такими масовими, як Тернопільське проте значна кількість осадників була розташована і тут. Головними напрямками вважалися Коломийський, Калуський, Радехівський, Жовківський повіти. Основною точкою збору осадників де потім розходилася гілка по повітах був м. Львів. В цих воєводствах осадники теж притримувалися думки спільних поселень задля підтримки один одного. Звісно осадники обирали землі поблизу важливих сполучень серед яких було сполучення Перемишль – Мостиська – Львів. Протягом п'яти років в більшості повітах що знаходилися поблизу важливих сполучень було створено близько по 300 осадницьких господарств. Тобто після п'яти років осадницької політики на

воєводствах Галичини було 756 осадницьких поселень, що мали в своєму господарстві до 80 тисяч га. Переважно колоністи знаходилися поблизу родючих земель, а натомість пригірські та гірські райони майже не були заселеними польським населення. Загалом протягом 15 років на територію трьох воєводств було заселено 12 тис. цивільних родин Другої Речі Посполитої [18, с.5].

В серпні 1925 р. вже було створено законодавчий акт, який зафіксував всі наслідки та процеси від польського осадництва – «Про виконання аграрної реформи». Рік після акту фіксації аграрної реформи восени 1926 р. міністр В.Станевич оголосив в польському уряді таку думку, що «задоволене польське селянство на сході буде найліпшим оборонним валом, котрий буде боронити кордони Другої Речі Посполитої». Відповідно щоб політика осадництва була підтримана і з українських територіях було вирішено запровадити «Центральний союз військових осадників», який повинен надавати допомогу матеріальну та моральну, відповідав за будь які справи щодо процесу осадження військових. Були ще воєводські та повітові союзи, які діяли на місцях відповідали за адаптацію військового осадництва. За наказом ради міністрів Польщі весною 23 березня 1921р. було створено спеціальний фонд допомоги військовим осадникам протягом 1921–1925 рр., допомога повинна була діяти до моменту поки осадник остаточно не адаптується на українській землі. Повторний фонд допомоги був ще утворений наступного року 26 квітня 1922 р. Новий фонд «Союз осадників» був утворений 20 липня 1923 р. у місті Львові, напрямком діяльності теж було забезпечення та повноцінної підтримки вже для цивільного селянства Польщі, які вирішили осісти в Галичині. Союз за своїм характером був об'єднувальним пунктом для польських осадників. З допомогою Союзу 10 тис. польських осадників розпочали створювати спільні сільські господарства та кооперації. Військові осадники теж мали достатньо велику підтримку на фоні цивільних. Так творилися різні військові збірні організації, що сприяли пропаганді польської культури та мови. Такими створеннями були: «Організація військової підготовки», «Стшелець», «Союз

легіонерів», котрі підтримували військову підготовку та місцеву адміністративну владу. Окрім даних організацій вже практично наприкінці осадницької політики в 1936 році було створено спеціальний Виконком, головою був колишній генерал М. Токажевський-Карашевич. Виконком також займався справами всіх наявних осадників Галичини та координував їх діяльність [20, с.180].

24 березня 1923 р. польський уряд зробив «перерву» осадництва та прийняв закон «Про тимчасове обмеження насадження військових колоністів у східних воєводствах» що документально призупинило переміщення колоністів. Проте вже в грудні 1925 р. було затверджено нову постанову про старт та продовження аграрної колонізації на західноукраїнські землі. Підсумовуючи дані осадництва від червня 1919 р. до 1935 р. на територіях східних воєводств Львівського, Тернопільського, Волинського та Станіславського зафіксовано 41 тис. осадницьких господарств, 3569 належали контрольним військовим колоністам. Загалом головна ціль польської влади була, щоб військові осадники виконували контрольні дії східних територій, а цивільні осадники мали розповсюджувати польську культуру на західноукраїнських землях. Оскільки більшість осадників не були господарсько освічені, то міністерство земельної реформи вирішив запровадити спеціальний Інститут сільськогосподарських інструкторів, де осадники могли навчитися правильно вести сільське господарство, що мало б посприяти створенню кваліфікованих господарів. Проте надії польського уряду зазнавали поразки, тому що господарства колонізаторів зазнавали краху через нестачу досвіду та часткову бідність, що підривало їх плани [46, с.112].

Принципи аграрної та осадницької політики були задекларовані в «пакті Лянцкоронського», що були центром закону про земельну реформу від 20 серпня 1925 р. Ту головним пунктом залишалось обов'язковий скуп земельних наділів не за ринковими чи приватними цінами, а за ту суму яку закріпить держава та її представники на місцях. Переважно віддання на парцеляцію повинні були відбуватися за згодою землевласника, а вже держава вирішувала

як цим землями в подальшому розпорядитися. Створений закон в січні 1932 року, носив в собі пояснювальну записку де також було описано концепцію аграрної політики Польщі в напрямку західноукраїнських земель. Головна суть була в полягала в зміцненні становища «польського посідання». Такого зміцнення можна було отримати тільки при дотриманні чотирьох основних шляхів: 1) безупинна колонізація; 2) розширити кількість малих земельних ділянок для створення осадницьких поселень; 3) якісне зміцнення польського елементу, максимальна їх підтримка та правильне розселення (поблизу стратегічних об'єктів тощо); 4) останнє це відтермінування продажу осадниками власних земель місцевому населенню задля власної наживи, або внаслідок невміння обробки земельних ділянок [46, с.21].

Після творення державного перевороту Ю. Пілсудського влада не зупиняла колонізаційну та осадницьку політику та продовжувала примусову парцеляцію українських земель на користь польських землевласників. Газета «Громадський голос» ґрунтовно змогла описати настрої населення після державного перевороту. В роботу були вміщені дані про нові заворушення на території Тернопільського воєводства де осадники проходячи повз українського двору вирішили напасти на його господаря та понищити його майно. В звітності перед поліцією осадники заявили, що в їх бік «полетів камінь» з городу українського селянина через що було вчинено акт самостійного правосуддя. Санаційний режим в підтримці осадників жорстко провадили рішення в напрямку українців, репресії та утиски – це те що переслідувало селянина західної України, якщо він відмовлявся асимілюватися та підтримувати осадництво [46, с. 86].

Соціальним наслідком аграрної реформи було поширене явище безробіття серед українського сільського населення. Третина селянських родин Галичини мали мінімум 2 безробітних. Рівень наявності українців в престижних сферах зайнятості: промисловість, медицина, освіта був мінімальним. Оскільки влада Польщі насаджувала польський елемент на всі важливі напрямки промисловості, а українцям належали важкі обробні професії такі як

лісообробка, сільське господарство тощо. Польські ж осадники переважали в медичній, освітній, залізничній та нафтообробній сферах на посадах керівників та відповідно знаходилися на місцях адміністративної влади [18, с.3].

Поруч з явищем безробіття поширювалися ворожі настрої до польського населення на території Галичини. Навесні 1921 р. в Надвірнянському та Косівському районах Станіславського воєводства відбулося перешкодження процесі поділу земельної ділянки серед польських осадників українськими селянами. У Золочівському повіті тоді ж селяни завдавали збитків польському господарству. До 1922 р. вже відбулося десятки виступів місцевих мешканців Львівського воєводства: грабували, палили всі маєтки осадників, найбільше шкоди зазнавали шляхтяцькі сім'ї. Починаючи від 20-х років таке явище як масові суперечки стало дуже частим фактором, оскільки зростало агресивне ставлення до новоприбулих осадників, в більшій мірі такі сутички зупинялися тільки з допомогою поліції. Поліція часто фіксувала побоїща та наявність зброї в українського населення, через що були випадки вбивств осадників, які брали участь в суперечках. З кожним роком все більше відчутно наростала напруга між польською місцевою адміністрацією та українським населенням, оскільки щоб відволікти від осадницької політики влада вирішила обкласти населення більшими податками. Тому вже в 1924 р. відбулося до 5 500 виступів та масових заходів, що були направлені на злам податкового режиму. Через постійні сутички деяким колоністам надавалася зброя задля самостійно врегулювання конфліктів, що тільки призводило до нещасних випадків. Звісно масові протести та сутички між населенням були неприпустимі для польської влади, тому було прийнято рішення щодо усунення акцій протестів. Припинити антиосадницькі акції українського населення бажало найперше Міністерство внутрішніх справ Польщі. Тому свого часу було прийнято генералом С. Галлером указ про дії стосовно протестуючих: 1) всіх хто приймав участь в протестах здійснювати стосовно них розстріл, такі дії не потребували попереднього судового наказу; 2) на противагу першій в разі пострілів від

страйкуючих, військові осадники та представники адміністрації мали право стріляти на ураження [46, с.82].

Через загострення соціальних відносин та вороже ставлення до осадників, що призводило до повернення осадників на корінні землі, уряд вирішив розпочати «пацифікацію», яка на думку влади мала умирити народ. Уряд запровадив так, що пацифікація мала розгалужуватися від роботи ЗМІ, які мали описувати різний вандалізм на українських землях, що дезорієнтувало народ. Наприкінці літа 1930 р. прибули каральні загони зі складу поліції та військових. Роботою цих польських загонів був обшук домівок, після чого в будинку не залишалося харчів, коштовностей, а при знаходженні активіста жорстоко карали. Щоб в подальшому населення не могло завдавати фізичної шкоди осадникам загони масово відбирали будь яку зброю, яка була в маєтку українських селян. Саме тому на думку польської влади український народ повинен був прийняти нову владу, осадників та контроль який над ними робили. Проте дана політика тільки погіршила соціальні відносини по відношенню до польських колонізаторів. Питання пацифікації навіть мали розглянути комітет Трьох в Лізі Націй проте в останній момент вирішили, що питання має бути вирішене суто як внутрішній конфлікт між двома сусідніми народами, тому на їх думку це не мало жодного відношення до масштабної міжнаціональної проблеми. Тому польська влада вкотре вирішила упустити українську проблему та перекласти всі свої сили на продовження колонізаційного процесу [46, с.90].

Загалом можна назвати два основні періоди, коли антиосадницькі виступи були особливо високими та некерованими. Перший це період 1923 – 1924 рр., коли почали масово створюватися спеціальні добровольчі загони українського населення, що були достатньо озброєні як для пересічних селян. Головною метою таких новостворених загонів було завдання збитків всім представникам шляхти та всім колоністам без перебору. Другий період називаємо 1928 р. коли от от мали розпочатися місцеві вибори, тому рух активувався з новою силою. Метою цього періоду також були масові

заворушення та пошкодження маєтків всіх представників польського населення. Всього участь в виступах взяло 27 повітів (найактивніший Львівський повіт) з цілої території Східної Галичини [46, с.87].

30 листопада 1936 р. Рада Міністрів Польщі прийняли закон, внаслідок якого десятки тисяч українських сімей були б позбавлені земель за які роками платили та її обробляли. Саме через прийняття цього закону розгорілася запекла дискусія між двома представницькими колами. На засіданні лютого 1937р. представник української сторони В.Целевич наголосив, що передача земельних ділянок групам цивільних осадників не будуть мати жодного оборонного значення для Польщі, оскільки відсоток польського населення буде до 3% від загальної кількості. Між іншим цей крок посприяв би занадто ворожим діям українським населенням до Другої Речі Посполитої. Негативні наслідки від нового етапу осадницької політики в другій половині 30 – х рр. розуміли і представники польського уряду. Нариклад періодична преса «Час» та «Кур'єр Варшавський» писали, що притиснення українського прошарку шляхом колонізації буде неможливим, оскільки національна свідомість українців є занадто висока на території Галичини. Сама спроба збільшення польського евіваленту на протидію українському викличе суттєву протидію, через що спокійні умови проживання осадників буде неможливим, і в кінцевому випадку всерівно землі повернуться до українського населення шляхом продажу. Навіть в одній статті газети «Кур'єр Варшавський» було зазначено, що «колонізація є дуже небезпечним експериментом, який буде загрожувати обороні Польщі». Тому через такі заяви було виборено Українським парламентським клубом деяких поправок в законі від 1936 року. Зміни стосувалися: закон не має відбирати землі в селян, котрі вже встигли викупити земельні наділи в осадників раніше; закон має зачепити тільки тих господарів, які розвинули своє господарство внаслідок парцеляції [17, с.152].

Надія, що осадницька аграрна політика буде творитися і на користь українців була неосяжною. Навіть в передвоєнний період в 1939 р., коли влада мала б закріпитися на питаннях про охорону державних кордонів та безпеки,

вона продовжує політику закріплення польського елемента на східних територіях. Так було ухвалено постанову у справі акції, котра повинна продовжити силовому зміцненню польських структур. Як було записано в законопроекті осадницький процес мав спиратися на декілька головних засад:

- 1) з метою розширення польського населення будуть надалі зберігатися обмеження, які досі захищали східну землю від переходу до непольського населення;
- 2) велика частка залишкових земель, що були створені внаслідок парцеляції надійдуть для створення нових осадницьких господарств, які перебували досі на територіях Львівського воєводства;
- 3) нові осадницькі господарства повинні створюватися на межах головних стратегічних об'єктів;
- 4) цивільні осадники мають отримувати максимальну підтримку від держави в культурних та економічних напрямках, як це було раніше. Загалом цей закон був одним з основних доказів дискримінації в напрямку українського населення і явним проявом недотримання прав власності землі. Вкотре влада за рахунок українських земель вирішувала аграрні проблеми Польщі [17, с.153].

Тому, оцінюючи значення та наслідки польської аграрної політики у міжвоєнний час, варто акцентувати на декількох моментах. По-перше, для Польщі аграрні реформи та осадницька політика мали якісні зміни стосовно сільського господарства. Зменшилося в кількості поміщицьке землеволодіння великих об'ємів, тому що на 25 % підвищилася кількість господарств в розмірі 5–50 га. Звісно, поруч з великими намагалися розвиватися і малоземельні господарства. Наприклад, такі господарства в розмірі до 3 га зросли в три рази. По-друге, реорганізація використання земельних наділів, ріст культури сільського господарювання посприяло підвищенню загальної продуктивності. По-третє, політика цивільного осадництва послабила великий земельний дефіцит на території Другої Речі Посполитої, що і було пріоритетним завданням. Соціальною проблемою було те, що осадники безкоштовно наділялися хорошими землями, що сприяло погіршенню економічного розвитку українських господарств. І варто підкреслити, що осадництво призвело до ворожості у міжнаціональних стосунках.

Розділ 3.

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВИЩА ПОЛЬСЬКОГО СЕЛЯНСТВА ГАЛИЧИНИ В 1919 – 1939 рр.

3.1. Соціально-економічне становище

Соціально-економічні умови Галичини та його жителів залежав від розпоряджень польського уряду та підпорядковувався інтересам Другої Речі Посполитої. На початку 20 – 30 х років близько 74% провадили сільське господарство, промислом займалося до 12 % населення, в сфері торгівлі було не більше 4 з половиною %, транспортом займалося тільки півтори відсотка. Загальну картину в сфері сільського господарства показують дані поділу земельних ділянок серед корінних та переселених селян Галичини. Оскільки в міжвоєнний період польський режим вирішив направити свої сили на інтенсивну аграрну колонізацію західноукраїнських земель. Більшу частку землі та сільських маєтків було передано та поділено серед польських осадників. Солдати війська польського та особливо члени офіцерського складу отримали в користування найкращі землі, оскільки осадник був головним елементом в боротьбі з визвольним рухом, який вже починав свої прояви. Саме для осадників у Станіславівському воєводстві був утворений спеціальний земельну структуру, яка містила в собі 40 000 гектарів землі. З такою перспективою велика кількість осадників направилися до галицьких сіл. Внаслідок чого на території Станіславівського воєводства (площа 1399,7 тисяч га) селянам було віддано 595 000 га, поміщицьким землевласникам належало 358 тисяч га, уряду 286 тисяч, церкві близько 65 тисяч, міській громаді до 100 тисяч га. Виходить, що на сільські володіння припадало 2,8 гектарів. Східні воєводства Другої Речі Посполитої взагалі були найбільш сільськогосподарськими поміж інших, тому що сільське населення становило 2/3 від загального числа населення. Велика частина селян польського та українського походження характеризувалися малоземеллям. На початку політики осадництва 1921 рік на західноукраїнських землях налічувалося до 540 тис. карликових господарств 2 га. Також щоб належно забезпечити

осадників польська влада мала взяти до уваги, що міжвоєнний період носив в собі низький технічний рівень обробки землі, недостача тягової сили та в деяких місцях відсутність родючості землі по воєнних діях Першої світової війни. Незважаючи на значну допомогу осадникам від уряду в вигляді землі, саме з тваринним майном було дуже важко, як і в тутешніх українських селян. Лише 7% сільського населення могли утримувати умовно двох коней та двох корів, оскільки внаслідок Першої світової війни було знищено дуже велику кількість будинків, хуторів та господарських стаєнь загалом, особливо в гірських районах Прикарпаття [63, с. 171].

Польський уряд повністю забезпечував колоністів коштами, які покривали витрати за переїзд та надавав повністю безкоштовну доставку речей, які знаходилися в Польщі. Навіть старости призалізничних сіл змушували українських селян забирати осадників з залізниць разом з їх речами, та доставляти до місця проживання. Так відбувалося на території Львівського воєводства в Золочівському та Бродівському повітах, де влада надавала десятки галицьких селян з повозками для перевезення колоністів. Оскільки аграрна колонізація відбувалася за двома напрямками (військове та цивільне) то привілеї збоку держави були більше на боці військових, оскільки саме вони мали забезпечити охоронний порядок нових східних земель. До кінця 1922 р. було надано 111,8 тис. га землі саме для 8732 військових осадників, що в свою чергу отримали субсидії на їх володінням та маловідсоткові кредити від польської адміністрації. Як свідчить Центральний союз військових осадників допомога від польського банку була частим явищем, так у 1923 році вже було надано більше 2 тисяч фінансової допомоги для ведення сільським господарством. З допомогою держави вже в 1933 р. на західноукраїнських землях було більше 7 тисяч дворів польських військових осадників. За вимогою колоністів на місцях їх проживання створювалися магазини або цілі цехи – склади для забезпечення цеглою, цвяхами та склом для будівництва своїх маєтків. Опіка над осадниками тривала аж до початку Другої світової війни. 20 серпня 1925 року прийняли закон аграрної реформи, де Польща повинна була

щорічно (10 років підряд) надавати 200 тис. га земель(державних і приватних). У східних воєводствах найперше земельні ділянки надавалося переселенцям з Польщі, вони мали отримувати її безоплатно чи придбати по вигідних умовах (окремі категорії військових), або ж купували при пільгових умовах. Проте стати осадником було досить важко, адже відбір був жорстким внаслідок якого більше ніж 100 тис. бажаючих було задовільнено лише 7345. Оскільки більшість осадників не були господарсько освічені, то міністерство земельної реформи вирішив запровадити спеціальний Інститут сільськогосподарських інструкторів, де осадники могли навчитися правильно вести сільське господарство, що мало б посприяти створенню кваліфікованих господарів, проте цього так і не відбулося. Внаслідок постійних пільг колонізатори мали захоплення продавати або здавати в оренду родючі землі всім охочим, які здатні заплатити. Як приклад, можна сказати за села на Самбірщині, де особливо яскраво відбувалася купівля земель у польських осадників. Загальна кількість становила 18500 га землі, а ціна від таких перекупних земель була набагато вища за стандартні ринкові. Цивільне осадництво не було наділене такими великими привілеями як військове, але фінансова допомога від держави також була присутня. Зазвичай землі купували за ринковою ціною, внаслідок чого було створено 10 037 господарств на території Галицької землі, які належали цивільним сільським осадникам, що були переміщені з центру Другої Речі Посполитої. Кожен з переліченого господарства мав у своїх володіннях біля семи гектарів орної землі. Щоб хоч якось підтримати цивільних осадників на початку їх шляху Польща вирішила утворити спеціальний фонд, який був націлений на цивільних осадників. Так від грудня 1919 р. фонд надав 70 мільйонів марок та виділив частину пільг на переїзд зі своїми сім'ями. А в липні 1920 р. було запроваджено наказ «Про тимчасові угоди для фінансування земельної реформи» для якого Польща надала 500 мільйонів марок [24, с.19-20].

Процес осадництва складався з різних верств населення Польщі, тому ступінь соціального розшарування польських селян в Галичині був високим, та

практично більшим ніж українській. «Саме осадники не були єдиною соціальною верствою» - це визнав Інститут дослідження національних відносин Другої Речі Посполитої, що займався питанням насадження колоністів. Кажучи, що «хто там господарював, той і тут добре справляється, а хто там володів моргом землі, той і тут не буде нічого мати». Протягом 1923–1925 рр. на східні воєводства з польських земель переїхало близько 9 000 осадників зі своїми сім'ями. У 1921–1923 рр. у Львівському воєводстві вже було 4661 господарств польських переселенців (285 осад) і зазвичай селилися біля важливих стратегічних об'єктів. Проте серед польських колоністів таки домінував буржуазний прошарок, а кількість бідняків була меншою. Часта підтримка від держави призводила до того, що серед осадників обирали місцевих солтисів, війтів та інших чиновників. В міжвоєнний період часто фіксувалися випадки підміни голосів на користь польського населення на виборах представників місцевої влади (солтис, війт тощо). Наприклад під час виборів в с.Дусанів Львівського воєводства обирався солтис і за даними опитаного респондента (місцевого жителя) Богдана Орловського була тотальна зміна правдивих голосів. Ці дані були відомі, оскільки до солтиса в кандидати надходив батько Б.Орловського. Його батько як корінний галичанин був відсунений від влади на користь польського селянина на ім'я Яська. Такий вибір солтиса вже діяв до 1939 року. та не переробився більше [73].

Про політичну роль осадників на селі оголосив Союз осадників в 1924 р., кажучи що осадники є майже в кожному повіті на верхівці адміністративної влади, а при уникненні господарської кризи села ставали прикладом «зразкового господаря». Куркульська верхівка осадників завжди мала при собі велику кількість худоби, різноманітних знарядь праці та добрива, які сприяли кращому урожаю. Достатньо заможних осадників акцентувалося на виробництві технічної культури. Наприклад колоністи викупили в селі Кремерівці більше двох сотень родючої землі та вирощували цукрові буряки, о приносили високий прибутковий капітал. Осадники, які були нижчі за середній рівень були практично в кожному галицькому селі. Інститут національних

справ описував, що більшість надій трудящого селянства Другої Речі Посполитої на краще життя на західноукраїнських землях обернулися невдачею та більшість були вимушені повернутися на свої етнічні землі [20, с. 32–33].

За економічними показниками умовно можна розділити польських осадників на 4 основні категорії. Перша категорія: придбали землю за марки ще на початку масштабної колонізаторської реформи (до 1924 р.). Саме ця категорія за свідченням старости Тернопільського воєводства була в доброму фінансовому становищі та мали в своїх володіннях хороші та стабільні господарства. До другої категорії відносять: осадники котрі отримали земельні наділи за злотою валютою, одразу після запровадження грошової реформи. Як наслідок швидкої та необдуманної покупки багато хто потрапив в борги через великі витрати за покупку земель, які не були ефективними без відповідного господарювання. Друга категорія в більшій мірі не могли розраховатися за довгострокові кредити. Третя категорія: осадники середнього достатку котрі купили земельні наділи між 1926 – 1928 роками. Як і друга категорія, вони купляли землі за дуже великою вартістю, але завдяки сприятливих на той час економічних умов змогли повністю оплатити борги за короткий проміжок часу. І відповідно четверта категорія: вони купляли землю в період великої кризи 1929 – 1933 рр., коли собівартість землі була в декілька раз вищою. Так отримана земля була дуже дорогою, а задля оплати боргів бралися кредити, що надавалися під дуже високі відсотки. Так четверта категорія була найбільш економічно опущеною та потребувала фінансової підтримки [46, с.67].

Суттєвого удару по сільських господарствах польських осадників дала економічна криза 1929–1933 рр. В цей період поляки хотіли якнайбільше скупити орних земель, чим самим затягували себе в великі борги. На той час Державний банк надав в оборот польським осадникам більше 46 мільйонів злотих. Тож в кожному з чотирьох воєводств польський осадник міг отримати по 2 тисячі. З великою кількістю боргів осадники не були готові впоратися і в 1932 році на території Тернопільського воєводства 4% заборгували грошей більше ніж їхнє господарство могло це відшкодувати, до 6% це ті хто брав в

борг ту ж саму суму на яку розраховувало господарство, більша частина осадників брали борг на половину суми від господарства, і тільки 5% мали невеликі заборгованості. Задля виходу з кризи та власних боргів польські осадники почали здавати свою землю в оренди під малі відсотки, тому що конкуренція була досить великою (див. додатки А; Б. Рис.3.1). Якщо і оренда вже не допомагала з боргами, то тоді повністю продавали землі за низькими цінами та виїжджали з українських земель. Щоб якось підтримати господарства колоністів польський уряд вирішив запровадити Малопольське аграрне товариство яке мало опікуватися такими ситуаціями. Товариство мало на меті будівництво крамниць задля збуту продукції виготовленої на сільських землях та створення центрів культури (польські школи, народні будинки, костьоли). Коли це не допомагало в розв'язанні боргів, то до 1936 р. сільськогосподарський банк почав знімати в половину заборгованих коштів та надавав великі розстрочки більше ніж на 50 років [24, с.23].

Явище масової заборгованості серед польських осадників було дуже поширеним саме всередині 20 – х на початку 30 – х років. Кількість боргового капіталу на одне осадницьке господарство було біля 1830 злотих, це близько четвертої частини від загальної вартості. Заборгованість Державному банку були кредити що знаходилися на рахунку аграрної реформи. За допомогою поступових погашень кредитів за декілька років з загального фінансового фонду борги зменшилися до 8,5 мільйонів. Загальна сума боргів Державного фінансового фонду на період 1924 р. становили 22 мільйони злотих. Суми боргів коливалися залежно від вище описаних чотирьох груп осадників. Так на трьох воєводствах Галичини середній борг був на 1 морг – 210 злотих, на середнє господарство становило близько 3 тисяч злотих. В Тернопільському воєводстві осадники використовували кошти саме з наявних комунальних установ і кредити, котрі надавали фінансові заклади за 15 – 30 %. Після економічної кризи такі кредити надалі продовжували своє існування [46, с.69].

Весною 1932 р. польський уряд вирішив прийняти рішення стосовно впорядкування фінансової сторони колонізаторської політики. В даному

рішенні йшлося про те, що осадник який не мав достатньо коштів для покупки землі та маєтку, або були власниками малих неприбуткових наділів мали право взяти кредит для покупки кращої землі (парцелів). Такі кредити видавалися під заставою землі (щойно купленої або попередньої земельної ділянки). Як наслідок держава не втрачала нічого, оскільки земля в будь якому випадку давала кошти в якості виплати кредиту, а осадник в разі невдачі та не виплати втрачав всю свою землю та був змушений виїхати. Польські селяни, які попередньо були власниками моргів приватної земельної ділянки (від 6 до 12) могли отримати кредит до 50% власності від всієї вартості поділеної землі. Проте були і ті як і мали в володіннях до 6 моргів, могли отримати до 75% від вартості отриманої парцельної ділянки. Полякам, як тільки появлялися на східних територіях надавався кредит до 75% вартості від отриманої ділянки. Такий кредит був під 6% річних та мав повернутися протягом 10 – 25 років (термін зазначався попередньо в договорі) [14, с.2] .

Проте як показувала практика осадницькі наділи були значно меншими за виробітком технічних культур та економічно не вигідними на відміну від фільваркових (див.Рис.3.3). Відповідно склавши такі дані по врожайності дійшли до висновку що парцеляція землі є не вигідною. Більшість земель для осадників було розділено з успішних фільварків, які принесли значно більше користі. Земля без належної обробки відмовлялася надавати врожай, а польські селяни припиняли працювати через погане забезпечення реманентом та добривами. Тому політика парцеляції земель зазнавала краху. Але якщо брати до уваги, що не всі землі надані осадникам були розпарцельовані то вони цілком себе окупили та були на рівні врожайності з середньою статистикою українських селян. Щодо наявності тваринництва, то важливо підкреслити що в польських селян було значне зростання, аніж фільваркові господарства. Але такий плюс в господарстві переселенців був не зовсім ефективним, оскільки були надто незадовільні приміщення та низький рівень прикорму для утримання та рощення великої худоби. Таке незадовільне становище тваринництва колонізаторів спостерігалось в Тернопільському воєводстві

(Зборівський повіт) та Львівському воєводстві (Бродівський, Радехівський, Золочівський повіти) [46, с. 65].

Щоб узагальнити господарське становище польських осадників Комітет господарського товариства зробив характерний опис господарствам колонізаторів: 1) осадницькі є набагато гірші за фільваркові в сфері технічних культур та їх врожайності, проте кращі в плані тваринництва; 2) саме фільварки перемагають у кількості малої птиці та домашньої великої рогатої худоби; 3) в разі сприятливої погоди та хорошої родючої землі новопереселені осадники є кращими від малоземельних господарів котрі знаходилися на території села вже давно; 4) осадники котрі мають в своїй власності до 5 гектарів є гіршими господарями ніж українські селяни, які мають у власності таку ж кількість землі [46, с. 70].

Окрім сільського господарства польські осадники також займалися і нафтовидобувною та нафтопереробним промислом. Оскільки саме в міжвоєнну добу нафта західноукраїнських земель вивела Другу Річ Посполиту аж на третє місце серед європейської спільноти. Більш брудну та малооплачувану роботу виконувало українське населення, а роботи де надавалася більша платня та вища кваліфікація обиралися саме поляки. Якщо в нафті була задіяна достатня кількість польських осадників, то в лісообробній промисловості, яка по своєму характеру була дуже важкою та травматичною, працювали переважно українці. Тут платня в середньому була 2 злоті за 10 – годинний робочий день, при тому що ціна на кілограм цукру була ті самі 2 злоті. Близьким за духом до лісу розвивалася і туристична сфера Прикарпаття. Головними туристичними точками на той момент ставали Долинський, Верховинський, Косівський райони. Сам туризм надавав польській скарбниці великі кошти, тому зазвичай на чолі таких підприємств були представники польської нації. Тому було важливо розвивати й залізницю, яка б допомагала добиратися до туристичних центрів. В залізничну сферу приймали переважно поляків або тих українців, яких вже сприймали як поляка [63, с. 173].

В міжвоєнний період поміщики і фермери намагалися підвищити технічне забезпечення західноукраїнських сіл задля кращого та ефективнішого землеробства, оскільки середнє знаряддя праці на селі було рало та мотика, саме машинні технології були майже недоступні пересічному селянину. Вводження техніки у виробництво потребувало значних витрат та великого капіталовкладення. Чим зайнявся сільськогосподарський банк, який надавав кредити сільським поміщикам та в той же час керував аграрну реформу. Вже з 1925 року до 1932 року державний банк видав кредити у чотирьох воєводствах (Львівське, Тернопільське, Станіславівське та Волинське) на суму 16 969 тисяч злотих. Звісно найбільша частка цих кредитів було надано польським поміщикам та осадникам, задля закупу нового реманенту, різноманітних добрив, технічне оснащення та для погашення минулих боргів. В середньому польські осадники мали від 20 до 50 гектарів сільської землі, тому таке господарство потребувало і відповідного опрацювання на що Польща не шкодувала капітальних вкладень. Міністерство аграрних реформ для отримання звичайних сівалок, які були необхідні для майбутнього врожаю, надавало 4 % кредиту, при тому що за купівлю готівкою було аж 37%. Переважно такі пільги були доступні тільки заможним польським поміщикам та землеробам, які були частиною ринкових господарств [23, с.23].

Кількість польського населення в 20 – 30 роки ХХ ст. постійно коливалися. Станом на листопад 1931 року на території Станіславівського воєводства нараховувалося 1 243 837 осіб, поляків з яких було 23,4% (290 525 осіб), тоді як українського населення було майже втричі більше (851 597 осіб). З такою великою кількістю населення потрібна і відповідна медична допомога. На момент польського управління галицькими землями налічувалося 15 головних лікарень. Лікарською працею могли займатися лише польське населення, українців до основної медичної справи не підпускали. Так перед початком Другої Світової війни на Прикарпатті нараховувалося 394 лікарі, 331 працювало в містах, а 63 в селах. Коштів на сферу охорони здоров'я галичан з польської адміністрації надходило дуже мало – 95 грошів на людину. Саме

через це в Станіславівському воєводстві часто було фіксовано та хвороби, як віспа, туберкульоз, дизентерія, що призводила до великої смертності [63, с. 174].

Внаслідок польської колонізації духовно-релігійне життя почало розвиватися в декількох напрямках. На початку 30 – х років на Станіславщині було 73% греко-католиків та майже 17 % римо-католиків, це більше 200 000 поляків, решта це були православні та юдеї. На рахунках польської церкви завжди були економічно високі статки та політичні привілеї зі сторони місцевих адміністрацій. Близько до духовного питання стояло і питання шкільної освіти, яка значно змінилася з приходом польської влади. Польські осадники мали можливість викладати в сільських школах, які були рідкістю (неосвіченість сягала близько 40% населення). Зазвичай в школах було декілька головних предметів серед яких була основна польська мова, арифметика, музика, трудове навчання, історія та географія. На той час діти українського населення сильно страждали, оскільки вчителями зазвичай були поляки, які не шкодували дітей за непослушність чи погано вивчені уроки. Мова в школах повинна була звучати переважно польська, що сприяло поширенню польської культури на селі [63, с. 181].

Усна історія допомагає нам в дослідженні почути про міжвоєнні часи польського осадництва з живих вуст. Так розповіді про вчителів тільки польського походження зазначають і спогади респондентів усної історії. Спомини уродженки с. Мала Горожанна Львівської області Ганни Яців. Коли Ганна навчалася в 3 класі в школі викладав поляк, котрий ставився з повагою до Польщі та любив дітей двох народів. Турботу вчитель показував частуванням солодкими гостинцями своїх учнів. Осадник дуже добре грав на трубі та ініціював співочі вечори в школі. Звісно пісні повинні бути тільки польською та бажано славити в ній Польщу. Так пані Ганна будучи дитиною заспівала пісеньку про оборону України, про її вірних братів та визволення, що явно було не вподоби вчителю. За будь який виступ українського патріотизму в школі карали. Наприклад пані Ганна співала про любов до своєї держави та її

захисників за що отримала догану від вчителя [78]. Також свідчення про вчителювання польськими осадниками є перекази оповідачки Рерич Юстини з села Ілемня Івано-Франківської області 1953 р. народження, батько якої захопив в юних роках добу осадництва (прадід авторки роботи 1923 р.н.). За свідченнями стає ясно що на 30-ті роки на території Ілемня було декілька поляків, один з яких якраз вчителював у сільській школі. Якщо охарактеризувати становище пана вчителя, то він намагався не вирізнитися, і навіть більше того знайшов собі житло на окраїні села, щоб своєю присутністю не відволікати мешканців. Він показав себе як високоморальну людину без габаритного патріотизму до своєї держави – Польщі, але звісно це не означало що можна було проявляти неповагу до польської культури чи мови учнями школи. Часто вчитель навчав дітей молитви двома мовами, згадувала пані Юстина і переказ своїм батьком молитви, яку вивчали: «Отче глянь на діти...оті цвіти...світи сонцем і звіздами, над малими школярами...» [74]. Таке ставлення польського осадника показує позитивні відносини між українцями та поляками в міжвоєнний період.

Стосовно переходу осадника до посади директора сільської школи свідчать спогади Ганни Сипи котра народилася на території Львівського воєводства. В 30-их роках в сільській школі Ганни директором був польський селянин пан Бардзінський, котрий завжди був головним наглядачем за притримуванням польської культури серед учнівської молоді. Наприклад урок музики переважно діявся польською мовою, через учні часто плутали слова та погано запам'ятовували. Зі своєї пам'яті Г.Сипа розповіла і часті покарання збоку шкільного директора пана Бардзінського через неправильне формулювання однієї з пісень присвячених польській незалежності. Покаранням – це клянчання на колінах в куті класної кімнати, котре застосовувалося незалежно від віку чи це був перший чи третій чи вищий клас. Осадник покарав дитину за переплутання двох слів – в рядках було записано «Польща не згинула», а Ганна проспівала «але згине» [75]. Звісно на той час про гуманність такого ставлення до учнів збоку вчителя було годі й думати.

«На нашій, не своїй землі...» – з самого початку польської колонізації обурення українського населення до осадників почало рости. Місцеві селяни мали надію на аграрну реформу, оскільки думали що розparcelьовані землі від Польщі будуть розділити між ними, а не надавати новоприбулим полякам. Тому відповідно спокійно жити на українських землях осадникам ніхто не давав. Є багато зразків порушення питань стосунків з місцевими українцями. Такі обговорення були частими на з'їздах Союзу осадників, що займалися новоприбулими військовими осадниками. Загалом «Союз осадників» був створений в перші роки колонізації 20 липня 1923 р. у Львівському воєводстві м.Львів, заради надання підтримки для польських осадників котрі не належали до військових. Союз з самого свого початку став пунктом для об'єднання всіх осадників, що прибули на Галичину. З допомогою Союзу 10 тис. польських осадників розпочали створювати спільні сільські господарства та кооперації. Військові осадники теж мали достатньо велику підтримку на фоні цивільних. Так творилися різні військові збірні організації, що сприяли пропаганді польської культури та мови. Такими створеннями були: «Організація військової підготовки», «Стшелець», «Союз легіонерів», котрі підтримували військову підготовку та місцеву адміністративну владу. Окрім даних організацій вже практично наприкінці осадницької політики в 1936 році було створено спеціальний Виконком, головою був колишній генерал М.Токажевський-Карашевич. Виконком також займався справами всіх наявних осадників Галичини та координував їх діяльність [20, с.180].

Вкінці 1927 р., на VI загальному з'їзді Союзу було прийнято, що польські осадники «і далі будуть співпрацювати разом з населенням інших національностей у соціально-економічній сфері...і це буде лояльним до польської держави» [46, с.84]. Також є описи дружніх стосунків між обома народами на місцевому рівні. Наприклад в 1928 р. у Дубенському повіті польські селяни святкували День незалежності Польщі і участь в святкуванні брали і українське селянство. Проте конфліктні ситуації були більшою частиною соціального життя польських осадників., конфліктів між осадниками

та місцевими теж вистачало. Одним з таких є випадок весною 1927 р. де велика частина молодих польських селян, повертаючись зі святкування польської конституції проїжджаючи попри с. Глиняни Золочівського повіту, у патріотичному настрої пошкодили двір українського селянина, і як наслідок декілька поранених осіб. Влітку 1928 р. на межі Волинського та Львівського воєводства 300 осадників вирішили взяти під контроль місцеву православну церкву задля переосвятчення її в костьол. Внаслідок чого були масові заворушення та притягнення місцевої поліції. Про ворожість українців до польських осадників описується у промові посла Б.Козубського, що була виголошена на засіданні польського сейму в середині 20 – х років. Посол яскраво описав що правопорушення осадників означає що ті ставлять себе набагато вище галицьких селян. Розповідь зафіксувала декілька таких правопорушень: групка молодих осадників, котрі вирішили завдати тілесних ушкоджень простому селянину за законну перевірку осадницького господарства через часту вирубку дерев на свою користь. Оскільки представники жандармерії були теж представники польської нації то осадники не понесли жодного покарання за свій злочин. Також напад зі сторони осадників відбувався і в інших місцевостях. В Кременецькому повіті осадниками було побито та пограбовано сільського купця спиртних напоїв, знову ж таки злочин був не зафіксований а винні не були покарані. Тому участь осадників в главах політичної чи місцевої влади сприяло «закриванню очей» на протиправні дії польських колоністів [46, с.84].

Частим явищем були підпали поселень, напади на осадників, представників адміністрації на початку 20-х рр. Оскільки не так давно закінчилася Перша світова та в воєводствах було чимало зброї. Навесні 1921 р. в Надвірнянському та Косівському районах Станіславського воєводства відбулося перешкоджання процесі поділу земельної ділянки серед польських осадників українськими селянами. У Золочівському повіті тоді ж селяни завдавали збитків польському господарству. До 1922 р. вже відбулося десятки виступів місцевих мешканців Львівського воєводства: грабували, палили всі

маєтки осадників, найбільше шкоди зазнавали шляхтацькі сім'ї. Такі події не оминали навіть польську пресу, часопис «Слово польське» («Słowo Polskie») неодноразово описував масовані підпали та мародерства польських маєтків галицьких воєводств. Відповідно було прийнято рішення відкривати кримінальні справи на порушників. Засудження були на різні відрізки часу залежно чи хтось постраждав з польського населення і кількість нанесених збитків. Поміж тим були навіть накази радикальніші ніж арештантські рішення польського уряду – це дозволяти з 1922 р. військовим стріляти в українських селян, які мали на меті завдати шкоди осаднику. Проте такі дії тільки підбурювали українське селянство, ще більше викоринити польських осадників з галицької землі [46, с.86]. Тому можна сказати, що стан економіки та соціального життя польських селян було нестабільним, кредити та борги були досить частим явищем у верствах середнього та низького класу.

Отож, соціально-економічне життя польського селянства було неоднорідним. Велика частка була на межі бідності, а то й зовсім після нестачі матеріальних благ для проживання покидали або ж продавали свої осади та поверталися на територію Польщі. Початковий капітал для проживання надавала держава, в подальшому була можливість отримувати кредити, які часто середній та низький клас не мали змоги оплатити.

3.2. Побутове життя польського селянства

Наявність готових будинків чи споруд, котрі можна було підробити під власну оселю, була не у всіх осадників з самого початку. Наприклад у Тернопільському воєводстві (Бережанський, Підгаєцький повіти) знаходилося багато господарств, які не мали в своїх володіннях житлової споруди. Майже половина господарств з наявних 510 не мали будинків. Чортківський повіт за своєю статистикою мав третину осадницьких господарств що були в важкій побутовій скруті. Менш більш задовільні осадницькі господарства знаходилися в Станіславівському воєводстві де більше половина була з житловими спорудами. Станом на 1935 р. на території трьох воєводств осадники створили 756 поселень (14,8 тис. господарств) що займало близько 80 тис. га землі. На теренах Станіславського знаходилося 119 осад, кількість господарств – 2520, що охоплювало 13 тис. га. Загалом для осадника надавалося 5,5 га [46, с.70]. Багато осадницьких сімей середнього і низького прошарку не мали достатньо продуктів харчування для ситого перезимування. Причиною легкого голоду була низька врожайність, через погано оброблені землі та через те, що «після збору врожаю, осадники одразу їдуть з зерном на ринок до міста, а вже після Різдва в будинках панує нестача продуктів» [20, с.32-33].

Стосовно заможних польських селян, то вони могли собі дозволити найняти на службу селянина то є відповідно джерело, яке це зазначає. Так зі спогадів жительки Коломийського району в с. Перерів було декілька «магнатів», які в свою чергу брали на службу середнього статку осадника, який слідкував за найманцями. Такі наглядачі часто поводитися зневажливо до наймитів, на вечорницях билися з сільською молоддю та часто після таких сутичок відправляли з маєтку без роботи та грошей. Заможні польські селяни платили за щоденні види робіт близько 1 злотаго, пані брали на службу дівчат що виробляли штори та фіранки та мали за це непогані гроші. Проте заможніші польські селяни брали на службу працюючих, а лінивих ніхто терпіти не хотів. Є такий переказ, що коли господар перевіряв роботу на городі то кликав до столу і наказував спочатку піти обмити руки та обличчя. Так один з таких

сільських заробітчани сказав: «Мені не треба мити, в мене руки чисті...» після чого пан заплатив та наказав більше не з'являтися на роботі, з відсилкою на те що «чисті руки – погана праця» [29, с. 36-47].

Польський уряд всіляко сприяв розвитку римо – католицької громади. На їх рахунках завжди були економічно високі статки та політичні привілеї зі сторони місцевих адміністрацій. Також багато споминів нашого старшого покоління розповідає про створення мішаних сімей та святкування християнських свят за католицьким та православним календарем Серед матеріалів «Локальної історії» є цікаві дані про релігійне життя у змішаних родин де батьки були різних конфесій та національностей. Жителька с.Суходіл зі Львівщини Ольга Марків є з такої мішаної сім'ї, де батько був українцем, а мама польською осадницею і зазвичай релігійні конфлікти були дуже частими в тій родині. В міжвоєнний період с. Суходіл була православною церквою, тому мама оповідачки відвідувала католицький костел за межами села. В родині була традиція – перед Великоднем завжди потрібно йти до сповіді та причастя. В такий передпасхальний час під час сповіді – розповідає Ольга – парох польського костелу та священник церкви питали про речі, котрі не мали стосунку до релігійного життя. Батька священник питав про приналежність до місцевої організації «Луг», щоб довідатися про протиправні дії. Маму того ж дня на питання про відвідуваність костелу, вона відповіла що відвідує церкву бо до костелу далеко добиратися, то парох образив такими словами: «Дорога дитино, ти віддаєш перевагу спати, ніж до кабанів (українців) йти (Dziecko kochany wolish spać, jak do kabanow iść)» [72]. Після чого відвідування церкви та костелу батьки собі обмежили.

Неодноразово про спільні святкування різдвяних свят описують і місцеві мешканці Тернопільського воєводства. До них відносимо діяча ОУН з с. Заліщики та провідника ексекутиви в Коломийському повіті Р. Малащука. Під час різдвяних свят в 1932 р. юнацька групка (разом з оповідачем) та місцевим священником пішли прославляти свято – колядувати. Намагалися не пропускати жодної будівлі при ході селом. Біля будинку осадників молодь

зупинилася та обдумувала чи варто туди заходити. Будучи ще в роздумах з будинку вийшов поляк та сам запросив їх до хати заколядувати, який з радістю хотів почути українську колядку. Після коляди осадник повідомив що не варто їх виділяти і вони підтримують українські традиції, як і всі інші в цьому селі. Проте найбільш дивним в даній ситуації, було саме звучання слів прославлення української держави «Даруй щастя нашій Україні...» під будинком польського колоніста [71, с.23]. Осадники співали колядки і поруч з українськими дітьми. Наприклад заради власної грошової вигоди діти самостійно вчили польські колядки та під час католицького Різдва приходили до будинків польських осадників. Найбільш поширеними були коляди «Темненькая нічка» («*Wśród posnej ciszy*») [76]. Якщо не брати до уваги те що українці і поляки багато в чому були ворогами, то між односельчанами були прояви подружитися із деякими новоприбулими.

Про підтримку культурних та політичних свят осадниками можна почути з розповіді Надії Волошин уродженка Львівського воєводства. На 3 травня зазвичай в честь Свята Конституції Польщі (святкування відновилося в 1919 році, оскільки воно було заборонене в період поділу територій Польщі) ходою зі школи співаючи несли квіти до пам'ятника присвяченій «польській фігурі». Діти польських осадників та осадники зокрема завжди йшли попереду колони, позаду зазвичай йшла учнівська молодь. При ході до пам'ятника осадники виспівували різні національні пісні, особливо присвячені дню Конституції: «Вітай травнева зірко, світи нашій польській країні, ми навчимо вас пісеньки, яка у всій Польщі відома. Вітай травне, третє травня, для поляків благий рай (*Witam majowa jutrzeńko, świec naszej polskiej krainie, uczcimy ciebie piosenką, która w całej Polsce słynie. Witaj Maj, trzeci Maj, u Polaków błogi raj*)» [68].

На відміну від українського населення котре карали за носіння українського традиційного одягу, осадники з гордістю могли одівати свій стрій на релігійні свята. Наприклад з розповіді мешканця с. Подусільна Львівського воєводства Мирон Амброзевич впливає, що заборонялося носити українську вишиванку на вулиці, особливо під час релігійних свят (могли тільки в своєму

будинку). Польська місцева поліція карала побиттям палицею чи могли надати штраф матеріально. Святкування українських релігійних свят, підтримка українських традицій свідчили про відкриту зраду Польщі [66].

В повсякденному житті частим явищем була господарська допомога українців полякам або навпаки, жінки спілкуючись між собою обговорювали методи ведення свого «домашнього вогнища». Якщо глибше вивчати свій родовід, то в багатьох родинах можна знайти давнього родича польського походження, зокрема осадника міжвоєнного періоду, що підтверджує і тісні стосунки між двома націями. Зокрема тепер можна отримати спеціальний документ, що буде свідчити про наявність польського коріння в людини поза межами Польщі – це Карта Поляка, яка зараз є досить поширеним явищем. Цей документ він не надасть вам справжнє польське громадянство, проте отримавши його можете бути нарівні з поляками в університеті, якщо бажаєте там навчатися або на офіційній роботі у Польщі (див. додаток Д). Наприклад, оповідачі з с. Ілемня розповіли про родича, який переїхав з Польщі та закріпився на українських землях в міжвоєнний час. Завдяки польському корінню (прадід та дід респондентів) вони змогли отримати Карту Поляка та перебувають зараз на території Польщі на законних правах [67].

Зі споминів мешканки с. Ріпне Калуського району Івано-Франківської області – Шолопак Оксана Романівни поляки, котрі приїжджали та осідали в селі привозили з собою різні речі господарства, побуту, духовними книгами та молитовниками. В спільному житті з'явилася звичка вітатися в польському стилі «День добрий». Також окрім привітань в селі знайомилися з польськими традиціями, жінки осадниці давали поради місцевим господиням по традиційній випічці, приготування національних та буденних страв (журек, флячки, книглі) [77]. Ще про збереження осадниками польської культури та святкування релігійних свят на території Галичини розповідає Катерина Змисла 1925 р., уродженка с. Тучне Львівського воєводства. Так під час православних та греко-католицьких свят поляки часто заходили до української церкви. Під час різдвяних свят співали колядки, теж святкували Йордана

(Водохреща). Польські осадники приходили по освячену воду, тому що саме свято Водохреща в польській культурі не святкують. Більшість доброзичливих поляків, котрі вітали в гості до українців і намагалися розмовляти українською, польською мовою серед людей вони намагалися не говорити, тому розрізнити з першого погляду було важко де поляк, а де українець. Окрім того в селі була сильна мішанка в сім'ях, оскільки поляки одружувалися на українках, а українські парубки за викликами серця шукали собі полячок за майбутню дружину. Через що в селі серед молодих компаній були часті побоїща, оскільки українські парубки відмовлялися віддавати своїх дівчат польському осаднику. Імпульсивність серед молодого населення була направлена й на рішуче створення сімей з представниками іншої національності. Такі дані дають нам зрозуміти, що на території галицьких сіл часто були симпатії серед молоді двох національностей [69].

Остаточним кінцем в історії польського осадництва на західноукраїнських землях була радянська влада, що взяла західні території під свій контроль у вересні 1939 року. Більшовики відповідно не мали наміру миритися з населенням, що було головним осередком їхніх противників на території України. НКВС для початку розпочав арешти в осадницьких господарствах, особливо обшукам піддавалися військові осадники, які становили велику небезпеку для влади. Після чого зимою 1940 р. відбувалися масові депортації осадників, а все майно та земельні ділянки залишалися більшовикам. Багато кого було вивезено до Сибіру, а хто залишився були переселені в 1944 р. на колишні німецькі території, що були прикріплені до Польщі. Після чого вже відбувалося польське осадництво на «західних кресах», проте це є зовсім інша історія, яка потребує детальнішого вивчення.

Таким чином, на побутовому рівні польські селяни намагалися відтворити польські традиції та культуру. Заможні селяни мали змогу найняти собі на службу селянина, а середній та нижчий прошарок селян займалися господарством самостійно. Польський уряд всіляко сприяв розвитку римо-

католицької громади, тому в селян була можливість розвивати свою культуру та залучати до неї українське населення.

Отож, соціально-економічне життя польських селян було нестабільним, а кредити та борги були досить частим явищем. Осадники були задіяні в більшості економічних сферах: місцева адміністрація, сільське господарство, освіта, нафтопереробна діяльність, залізничне сполучення та медицина. Також у сфері медицини та освіти було дозволено працювати тільки польському населенню. Побутове життя було наділене дотриманням польських традицій, святкування релігійних та політичних свят Польщі. Осадники часто знаходили серед українського населення свою майбутню дружину чи свого чоловіка і, як наслідок, в той час була велика кількість мішаних сімей.

Розділ 4.

МЕТОДИКА ВИКОРИСТАННЯ МАТЕРІАЛІВ ДОСЛІДЖЕННЯ В ШКІЛЬНІЙ ТА ПОЗАШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

4.1. Класно-урочна система навчання

Зараз головною метою викладання історії в школі є формування в учнів (особливо старших класів, на яких розрахована тема дипломної роботи) патріотично-культурних настроїв, оскільки проблематика патріотизму зараз особливо важлива. Також до завдань, що постають з вищеописаної мети відносять: сприяти розвитку активної громадської участі в суспільстві; формування та закріплення громадянської позиції в старшокласників; вивчення та закріплення знань про минуле свого рідного краю, Батьківщини та історії країни протягом тисячоліть; виховання в учнів поваги до творців історії та їх носіїв (на даний час – це очевидці та учасники бойових дій російсько-української війни, представники демократичної влади, старожили – носії історії ХХ століття та інші). Також важливо під час проведення уроків сприяти розвитку критичного та аналітичного мислення і творчих здібностей, про що буде розповідатися в даному розділі. Тому зараз уроки історії та громадянської освіти мають допомогти молодому поколінню сформувати причинно-наслідкові зв'язки від прийнятих рішень, що повинно сприяти уникненню помилок минулого та розвитку нової історії України.

Історичні джерела та матеріали, що були опрацьовані в роботі можна використати при плануванні уроків історії та громадянської освіти в 10 класі. На уроці з предмету історії України дана тема відноситься до розділу «Західноукраїнські землі в міжвоєнний період»; з всесвітньої історії тема дослідження частково відноситься до розділу «Держави Центрально-Східної Європи», а саме тема «Друга Річ Посполита». Також матеріали при можливості можна використати на уроці громадянської освіти як один з варіантів аналізу прав та свобод переселенця та корінного мешканця держави.

При плануванні уроку в 10 класі з історії України на тему «Українські землі у складі Польщі» ми, разом з вивченням українсько-польських відносин,

описуємо колонізаційні та осадницькі процеси, що були запроваджені в міжвоєнний період. На уроці варто буде ознайомити учнів з новими термінами – колонізація, осадництво, пацифікація та повторити ті, що вивчалися раніше – солтис, парцеляція, ОУН, УНДО. Також на уроці при опрацюванні теми «Українські землі у складі Польщі» учні будуть вивчати діяльність громадсько-політичних діячів міжвоєнного періоду, а саме Василя Мудрого, Юзефа Пілсудського, Станіслава Грабського та пригадають учасників організації ОУН та УНДО, що виступали за незалежність від польського уряду. З вищеописаних в другому та третьому розділах учасників ОУН є Роман Малащук, що був одним з крайових діячів та провідником на теренах Коломийщини та надав нам цінну інформацію про ставлення польського сільського населення до українських селян та їх традицій; педагоги Галичини міжвоєнного періоду – Богдан Заклинський та Михайло Ломацький, які розвивали українську освіту, незважаючи на утиски польського уряду та збільшення вчителів, вибраних суто з польського населення. Зрозуміло, що документ є одним з основних джерел для вивчення історії, тому слід надати учням для аналізу такі документальні договори та акти: Ризький договір 1921 р., що призвів до початку підпорядкування західноукраїнських земель під вплив польської держави, постанови польського уряду «Про земельну реформу» та «Про надання землі солдатам війська польського» 1920 р., що започаткували колонізаційні та осадницькі процеси на територію Галичини. Робота з датами та подіями повинна бути лаконічна та відповідати темі уроку: 1921 р. – Ризький договір, 14 березня 1923 р. – остаточна передача західноукраїнських земель Польщі, 1920 р. – запровадження осадницького процесу, 1930 р. – політика «пацифікації» (умиротворення).

Поетапно на уроці з історії України при опрацюванні теми «Українські землі у складі Польщі» можна використати такі інноваційні методи (див. додаток Е): 1) актуалізація – гра на відповідність і співставлення дат та подій післявоєнного періоду на платформі Padlet; 2) мотивація – скласти пазли історичного діяча та описати його діяльність на платформі Jigsawplanet; 3)

вивчення основного матеріалу – робота з історичною картою західноукраїнських земель, вибір питання на опрацювання за допомогою колеса Фортуни на платформі Flippity ; 4) закріплення – виправте помилку в переліку тез на платформі Vaamboozle ; 5) домашнє завдання – створення історичного Тік – Ток відео, присвяченого історії західноукраїнських земель міжвоєнного періоду, на молодіжній платформі ТікТок. Таким чином, звикористання інноваційних методів зробить цікавішою монотонну інформацію підручника, а онлайн-вікторини та ігри будуть сприяти аналітичному та критичному мисленню на уроках історії України.

При плануванні уроку всесвітньої історії в 10 класі на тему «Друга Річ Посполита» бажано проаналізувати такі терміни для вивчення та закріплення теми: земельна реформа, сейм, аграрне перенаселення, колонізація, санаційний режим. Відповідно, поруч з термінологічним словником, учні мають вивчити діячів Другої Речі Посполитої, що мають безпосереднє відношення до реформування та уряду: Юзеф Пілсудський – прибічник санаційного режиму та прем'єр міністр Польщі, Станіслав Грабський, історична постать, що відповідає за освіту в Другій Речі Посполитій та новоприлеглих територіях. Дати, події та головні затверджені закони повинні бути стисло, але конкретно надані для вивчення учням 10 класу, а саме: «Про виконання земельної реформи» 1925 р., «Про основи земельної реформи» від 10 липня 1919 року, «Про земельну реформу» 1920 р. Цитування джерел польською мовою допоможуть учням частково перенестися в історію Польщі міжвоєнного періоду та критично осмислити отриману інформацію. Також це може викликати в учнів бажання до вивчення іноземних мов та постійного накопичення словникового запасу. Проте, урок, присвячений Другій Речі Посполитій, тому не слід зациклюватися на польсько-українських відносинах, а більше вивчати внутрішню систему державного управління та соціально-економічне становище, паралельно з цим порівнювати становище польського селянства на польських та західноукраїнських територіях.

Матеріали нашого дослідження на уроці всесвітньої історії 10 класу по темі «Друга Річ Посполита» можна використати на таких етапах (див. додаток Е): 1) актуалізація – робота з картою: аналіз та порівняння територій за картами «Польща під час Першої світової війни» та «Карта Другої Речі Посполитої» на платформі Learningapps; 2) мотивація – складання пазлів, присвячених культурі Польщі (традиційний одяг польських селян з трьох регіонів Другої Речі Посполитої: Жешув, Краків, Свентокшиське воєводство) на платформі Jigsawplanet; 3) вивчення основного матеріалу – визначення головних рис «режиму санації» за допомогою платформи Padlet; 4) закріплення – загальне міні-тестування класу по темі уроку «Друга Річ Посполита» за допомогою платформи НаУрок; 5) домашнє завдання – створення онлайн- гри на платформі Classtools по темі «Друга Річ Посполита». Таким чином, урок всесвітньої історії зацікавить навіть менш активних учнів та сприятиме організації роботи класу.

Під час планування уроку громадянської освіти у 10 класі ми можемо частково використати правові акти та правові рішення влади для порівняння прав представників двох різних національностей на території держави (українця та поляка в міжвоєнний період в Галичині) при опрацюванні таких тем уроків: «Механізми захисту прав людини»; «Ефективна комунікація. Конфлікти». Оскільки предмет є правничим, а не суто історичним, то варто використовувати документи та акти, що були створені в міжвоєнний період. Також важливим буде аналіз місця іноземця на противагу корінного мешканця в Другій Речі Посполитій . Так, при проведенні уроку на тему «Механізми захисту прав», можна використати інформацію про організації, що захищали права та їх ідентичність. З української сторони це були організації УНДО, ОУН, а з польської сторони захисниками осадників були організації Союз осадників, що відповідали за відвоювання своїх прав та контроль за ними. Як приклад, на етапі вивчення основного матеріалу, можна зробити порівняння прав та дій цих організацій стосовно українця чи осадника за допомогою платформи Learningapps (див. додаток Е). При опрацюванні теми «Ефективна комунікація. Конфлікти», ми можемо проаналізувати соціальні стосунки поляків та українців

в міжвоєнний період на території Галичини. Оскільки конфліктні ситуації були досить частим явищем на той час, то ми можемо разом з учнями обговорити як селяни створювали дружні відносини та уникали конфліктів, внаслідок чого створювалося багато сімей з вихідців двох народів. На етапі актуалізації учням можна запропонувати висловити свої думки щодо уникнення конфліктних ситуацій на прикладі українців та осадників. Тут нам може допомогти платформа Quizizz, де учні зможуть самостійно написати, як відбувалося вирішення конфліктів 100 років тому на онлайн – дошці (див. додаток Е).

Зараз в сучасній школі все частіше звертаються до інтерактивних методів навчання, що значно покращує зацікавленість та сприйняття навчального матеріалу учнем. Особливістю таких методів навчання є те, що всі учні будуть задіяні в навчальному процесі, незважаючи на їх рівень та початкову зацікавленість темою уроку. На відміну від традиційного уроку у вигляді бесіди та лекційного читання, інтерактивний буде формувати в учнів критичне та аналітичне мислення, що допоможе їм легше аналізувати та складати причинно-наслідкові зв'язки. Наприклад, до інтерактивного навчання, яке можна використати на уроках історії, відносять такі методи: 1) «робота в парах/міні групах» – сприяють прояву та використанню сильних сторін в слабких учнів та підтримка лідерських якостей в процесі конкуренції серед сильних учнів; 2) «Карусель» та «Акваріум» – ці методи допоможуть учням спостерігати за роботою своїх однокласників, обмінюватися інформацією та доповнювати її. Використовуючи ці методи, можна вивчати цікаву інформацію про традиції польського та українського населення в період міжвоєнної Галичини; 3) «Мозковий штурм» та «Мікрофон» – методи, що будуть сприяти швидкому критичному мисленню, оскільки за допомогою генерації миттєвих ідей буде формуватися нестандартна картина історії минулого. Якщо врахувати інформацію дослідження, то при використанні такого методу можна задати питання для генерації ідей: «Що було б, якби українці не чинили супротиву польській владі?», «Поляки та українці: друзі, союзники чи вороги?», «Ваші дії на місці польського осадника/ українського селянина?»; 4) «Рольова гра» –

допоможе учневі прийняти на себе образ людини з історичного минулого, критичне мислення буде сприяти створенню цікавого образу, оскільки в кожного учня є якась особливість бачення міжвоєнної людини. Розподілення ролей можна надати таким образам як польський поміщик, український селянин, жандарм, солтис чи війт, інші представники влади. Як приклад, можна запропонувати учням зробити судове засідання в галицькому селищі, де мали б вирішити долю кривдників в обличчі польських осадників, що пограбували та побили українського продавця. В цій грі ролі б розподілилися на двох адвокатів, кількох осадників, потерпілого, очевидців, представників місцевого суду, війта. Також, як варіант, можна зіграти виступи сенаторів на засіданні сейму, де головною тематикою є обговорення та затвердження законів, виголошення промов та пропозицій такі як промова сенатора Мармовича, виголошена в 1924 році під час засідання польського сейму, чи виступ Василя Мудрого, котрий виступав на захист українців, українських організацій, котрі боролися за свою ідентичність та незалежність в 1937 році; 5) «Дискусія» та «Дебати» – це процес, де буде висловлено різні точки зору учнів стосовно теми і кожен зможе відстояти свою думку або заперечити чужу. На такому виді заняття можна буде задати проблемні питання «Позитивні та негативні наслідки колонізації для польського уряду/західноукраїнських земель». Під час обговорення учні будуть аналізувати процес осадництва та колонізації, як порятунком та вирішення аграрного перенаселення для Польщі та утиск прав і конфіскація земель для українського населення Галичини; 6) «Прес» – сприятиме стислому, але чіткому викладу інформації, що значно полегшить роботу для слабших учнів та викриє цікаві формулювання сильніших учнів. Особливість такого методу – це шаблонні початкові слова – «я вважаю...тому що...наприклад». Учні зможуть конкретно пояснити причину, процес та наслідок від входження українських земель під владу Другої Речі Посполитої; 7) «Судове засідання» – метод підходить більше для уроку правознавства чи громадянської освіти, оскільки допомагає розглянути правові засади суспільства. Учні зможуть врахувати, як відбувалося порушення

демократичних прав людини по відношенню до українського населення чи безкарність винуватців злочину на прикладі поміщиків чи осадників, які користуючись прихильністю влади здійснювали злочини в галицьких селах. Таким чином, використання інтерактивів на уроках історії та суспільствознавчих дисциплінах сприятиме кращому засвоєнню інформації, відбудеться підвищена зацікавленість учнів темою та виховуватиме в учнів інформаційну компетентність, що є дуже важливим фактором в XXI столітті [64, с.23].

Отже, досить важливо в процесі проведення уроків історії та суспільствознавчих предметів сприяти розвитку критичного та аналітичного мислення і творчих здібностей, що буде призводити до активнішого залучення учнів до роботи в класі. Знання причинно-наслідкових зв'язків допоможуть учням в майбутньому аналізувати свої дії та сприятимуть розвитку нової історії України.

4.2. Позакласна робота

«Пізнай себе, свій рід, свій нарід, свою землю – і ти побачиш свій шлях у майбутнє...», – слова Григорія Сковороди, написані в XVIII столітті, які є актуальними і досі, адже постійно навчатися новому та розвиватися є важливим процесом в житті будь кого. Окрім історичних праць, документальних джерел та енциклопедичної інформації варто пізнавати й інші види отримання нової та цікавої інформації, мати можливість почути та побачити історію на власні очі. Важливим моментом в пізнанні історії є відвідування різноманітних історичних пам'яток, краєзнавчих та історичних музеїв, місць, де є залишки давніх замків, де ми зможемо перенести учня в ту чи іншу історичну епоху. Закордонна екскурсія до центральних районів Польщі допоможе учням пізнати ментальність польського населення, ближче познайомитися з їх культурою та звичаями. Відвідання польських музеїв та історичних закладів, таких як Національний музей у Варшаві (Muzeum Narodowe w Warszawie), що є одним з найбільших в Польщі та розповість про давню історію мистецтва і культури Польської держави, в тому числі і міжвоєнну добу [82]; Музей Варшавського повстання розповість учням про характер польського народу та його боротьбу за свободу та волю своєї держави, унікальність цього музею полягає в можливості візуального сприйняття тисячі фотографій та уривків фільмів, що зображені на багатодюймових екранах [83]. Проте, наша держава також наділена низкою музеїв та історичних місць, що захоплюють око та душу кожного, хто хоч трішки цікавиться історією. Наприклад, на території Галичини можна було б провести тематичну екскурсію чи експедицію «Стежками колонізаторів», де відвідали б найбільші пункти осілих сімей осадників (Тернопільська та Львівська області). Під час екскурсії до Львова можна завітати до Історичного музею, який покаже учням умови проживання львів'ян та осадників XX ст., оскільки музей наділений різними матеріалами та речами, що показують декор, одяг, живопис міжвоєнного періоду [79]. Тернопільський обласний краєзнавчий музей розповість детальніше учням про етнографічні особливості народу Галичини та їх побут, покаже залишки речей

польського населення, що залишилося на території тогочасного воєводства [81]. Щоб відчути атмосферу міжвоєнного Станіслава, можна завітати до обласного музею визвольної боротьби імені Степана Бандери [80]. Оскільки учасники ОУН були одними з тих, хто боровся за незалежність від польського уряду та неодноразово виступав проти аграрної колонізації та осадництва на західноукраїнських землях. Таким чином, відвідування музеїв сприятиме формуванню в учнів візуального сприйняття історії та в подальшому аналізувати побачене на уроках історії.

Перед вчителем часто постає завдання створити ще додаткові організаційні групки, що буде сприяти розширенню кругозору учнів в сфері історії та суспільствознавчих предметів. До таких груп відносять гуртки, факультативи, історико-краєзнавчі шкільні товариства тощо. Оскільки ми живемо в період творення історії і взагалі кожен вчорашній день – це вже історія, то варто захоплювати ці моменти ще з перших вуст. Усна історія – це той метод, що надасть учням уявлення про події, сказані вустами людей, що їх бачили. Зараз частково запроваджуються спеціальні дисципліни, які формуються на усній історії, проте таке явище все ще дуже рідкісне. Тому пропонуємо створювати гуртки «Жива історія», де учні будуть виступати в ролі інтерв'юєрів та слухачів. Як правильно підготувати заняття з таким напрямком нам допоможуть матеріали з проєкту «Локальна історія», що на даному рівні все більше розвивається. Як основу для методичного ведення такого гуртка, можна проаналізувати методичний посібник про запис та відтворення інтерв'ю в рамках науково-дослідницьких завдань [60]. Праці Л. Лебдушко допоможуть вчителю зрозуміти головні механізми «Живої історії» – як метод усної історії в урочні та позаурочній системі навчання учнів [62]. Також є спеціально створені посібники, що описують роботу опрацюванні усної історії в школі у позаурочний час після закінчення навчального року, оскільки саме влітку можна планувати довільний графік та не керуватися графіком шкільної програми, оскільки гурток – табір формується під час літніх канікул [65]. Відвідування носіїв історії та аналіз отриманої інформації буде

розвивати в учнів журналістські якості, тому що при взятті інтерв'ю потрібно пройти відповідну підготовку (запитання, час їх запиту тощо). Також будуть розвиватися туристичні здібності, оскільки носії історії можуть бути розташовані поза межами району чи області школи та учні мають пристосовуватися до умов переїзду і проживання, якщо такі експедиції на декілька днів.

Метод дослідження усної історії впродовж вивчення новітньої історії сприяє низці завдань (якщо учні знайомляться з нею у відповідній формі, попередньо врахувавши вік учнів, когнітивний розвиток особистості; абстрактне мислення школярів): 1) у вільному вигляді мотивує учнів ґрунтовніше вивчати період новітньої історії (додаткові знання, які школяр отримає в рамках школи); 2) познайомить школярів з особливостями історії, що не передбачені навчальним планом; 3) знайомство з регіональною специфікою історії (наприклад, ставлення галичан та волинян частково різнилося по відношенню до польського населення); 4) школярі будуть розуміти відмінності між індивідуальною та колективною пам'яттю; 5) поступово учні опануватимуть різні форми навчання та евристичні здібності при отриманні історичної інформації (музей, бібліотека, архів, спецустанови тощо); 6) «жива» зустріч з очевидцями історичних подій; 7) Оовоєння різноманітних навичок (відео та аудіо обробка тощо) [62, с.5].

Стосовно головної особливості такого гуртка є те, що усна історія буде почута молодим поколінням, яке в подальшому буде продовжувати творити історичні перекази своїм дітям, онукам і правнукам. Якщо говорити про нашу тему міжвоєнної Галичини та прилеглих до Польщі, то, відповідно, провідниками розповідей будуть старожили, яких нажаль стає все менше. Окрім міжвоєнного періоду учням буде цікаво почути розповіді про період шістдесятників, період започаткування молодіжних субкультур на території України, періоди революцій та боротьба за незалежність вже вкінці ХХ ст. – на початку ХХІ ст. Також важливо буде фіксувати розповіді, що стосуються повномасштабної російсько-української війни, що була розпочата 24 лютого

2022 року, оскільки учні вже зараз спостерігають військові дії, а історії та перекази будуть тільки підкріплювати інформацію, яку учень отримав самостійно. Роботу такого гуртка варто розпочинати з теми міжвоєнного періоду та поетапно зростати відповідно до періоду історії українського народу. Можна розділити на такі періоди вивчення усної історії України під час учнівського гуртка: 1) міжвоєнний період (приєднання західноукраїнських земель під контроль Польщі, осадництво, Голодомор 1932 – 1933 рр.); 2) період Другої світової війни (партизанські рухи прадідусів та прабабусь); 3) повоєнний розвиток 1945 – 1953 р. (соціально-економічне життя після війни); 4) десталінізація 1953–1964 рр.; 5) період застою 1965 – 1985 рр. (піонери та комсомоли, хіпі,); 6) перебудова 1985 – 1991 рр. (вибух на Чорнобильській АЕС, Революція на граніті); 7) перше десятиліття незалежної України; 8) субкультури 2000 – х тисячних; 9) Помаранчева революція 2004 р. (розповіді активістів); 10) Євромайдан 2013 р. та Революція Гідності 2014 р. (розповіді активістів); 11) гібридна війна; 12) повномасштабне вторгнення в Україну 2022 р. Проте, протягом роботи гуртка важливо не зациклюватися на одній темі. Якщо впродовж роботи гуртка учень зміг отримати цікаву інформацію від своїх рідних, знайомих чи за допомогою історичного проєкту на зразок «Локальної історії», варто приділити декілька хвилин часу на її опрацювання разом з учнями. Якщо не взяти до уваги ініціативу учня одразу, то з часом його активність зникне через причину того, що його не хочуть почути, то відповідно і працювати йому немає сенсу. Збір інформації зблизить учнів зі своїми родичами та розкриє зовсім іншу соціальну сторону, оскільки свого часу їхні діди були активними партизанами, батьки – молодіжними хіпі чи піонерами, а їхні дядьки – учасниками боротьби за незалежність в ХХІ столітті. Загалом формування гуртка «Жива історія» відноситься до старших класів 10 – 11 клас, оскільки саме вони вже ознайомлюються з періодами історії, які ще можна почути наживо та є більш зібраними, на відміну від молодших класів.

Повернувшись до головної теми нашого дослідження – польське осадництво на території Галичини, учні повинні будуть переважно

співпрацювати зі старшим поколінням 70 – 90 років, тому, відповідно, потрібно вивчити особливості співпраці. На початковому занятті варто ознайомити учнів з теоретичною частиною гуртка, після чого можна буде приступати до практики. Під час практики учні будуть в ролі інтерв'юера (з допомогою вчителя), тому варто підготувати заздалегідь шаблонні запитання, що в процесі розмови з респондентами можуть змінюватися. Підготовка учня до інтерв'ю повинна містити: історично інформаційне ознайомлення з періодом; підготовка бланку запитань (див. додаток Ж); технічне обладнання для запису та подальшого аналізу в стінах класу. Під час практичного заняття гуртка, учень буде мати змогу записати розмову на відео чи аудіо пристрої, але попередньо спитавши дозволу в респондента. Для того, щоб не втомлювати оповідача та не заплутувати його, варто задавати логічні та невеликі запитання, таким чином учні отримають ту інформацію, яку хотіли б почути на початку своєї роботи. По можливості, варто опитувати декількох людей схожого віку, тому що в кожного є своя власна думка та бачення перебування поляків на території села. Так учні зможуть порівняти розповіді та знайти найбільш правильну «золоту середину» переказів про міжвоєнну добу Галичини. Нижче в додатках наведено конспект теоретичного заняття об'єднуючого гуртка «Жива історія» для учнів старших класів (10 – 11), де вони ознайомляться з особливостями гуртка та правилами проведення практичних занять (див. додаток З).

Отож, історичні матеріали дослідження охоплюють тільки двадцять років, проте можна реалізувати низку методів використання в шкільній освіті. Так, при навчанні учнів згідно шкільної програми, матеріали підійдуть для вивчення теми з історії України «Західноукраїнські землі під владою Польщі» та теми всесвітньої історії «Друга Річ Посполита» в 10 класі. Окрім того, частково можна використати документальні свідчення на уроках громадянської освіти, присвячених захисту прав людини у 10 класі. Тема дослідження буде одна з перших, яку варто опрацьовувати на заняттях гуртка «Жива історія», що розширить кругозір учнів про життя в історичні доби українського народу.

ВИСНОВКИ

Отож, польське селянство, що прибуло внаслідок аграрної колонізації на західноукраїнські землі, залишило вагомий слід в історії Галичини міжвоєнного періоду. В процесі опрацювання джерельної бази, зарубіжної та української історіографії, спогадів та переказів, ми змогли розкрити особливості становища польського осадництва між двома світовими війнами. Галичина міжвоєнного часу на сучасному етапі достатньо вивчена, проте саме опис соціального та економічного становища сільського польського населення на західноукраїнських землях описана В. Смолеєм. Також у декількох працях, написаних І. Васютою, польське осадництво селян описується як предмет польського уряду для боротьби з національною свідомістю українського населення, що повинно було асимілюватися в процесі осадження поляків. Часто висувається питання соціально-економічних наслідків для галицького села, що принесли з собою насаджені осадники. Такі думки описані в працях А. Крюкова, який вказав на недоліки польського селянства та порівняв його з галицькими селянами. Всі історичні явища та процеси мають своє початкове джерело – акт, закон чи меморандум, з якого розпочинаються основні процеси творення. Так, 1920 року був створений один з перших актів про так зване запровадження аграрної колонізації, який поклав початок заселенню поляків на сільські території Галичини. «Устав про надання землі солдатам війська польського» гарантував надавати землю польським селянам, інвентар для ведення господарства, подальшу співпрацю тощо. Найбільш поширеними публікаціями в пресі, які описували становище польського осадництва, відношення українців до поляків та соціальне становище польських селян на території Галичини, були статті газет «Діло» та «Вісті». Інформаційний потенціал збірки В. Лева дають нам можливість глибше познайомитися з особливостями святкування релігійних католицьких свят, соціального життя селян та поваги до культурних традицій сусіднього народу. В роботі також вміщені важливі дані респондентів, що є головними творцями зникаючої усної історії міжвоєнного періоду. Усна історія є особливою, оскільки відкриває нам

шанс почути «живі» розповіді про міжвоєнну буденність пересічного галичанина. Таким чином, проаналізована джерельна база розкриває особливості польського сільського осадництва та показує поетапно процес осадження та освоєння отриманих земель поляками.

В другий розділ вміщена інформація, що допоможе зрозуміти причини та настрої польського уряду до запровадження процесу осадництва польських селян на прилеглі східні території, оскільки закон про аграрну колонізацію мав на меті по максимуму заселити польським населенням території Західної України. На той час Польща включала велику кількість відсталих регіонів в промисловості, де більше 60 % жителів займалися власне сільським господарством. Земельний дефіцит на той час у Другій Речі Посполитій становив більше 6–ти тисяч га. Слід зауважити ще, що однією з головних причин земельного дефіциту в Польщі було сільське перенаселення – на 1 км² припадало 70 осіб. Можна сказати, що аграрна реформа була спрямована саме для зниження соціального-економічного тиску серед польського суспільства та одночасно появилася можливість закріпитися польській владі в особі польського колонізатора на східних кордонах, оскільки уряд Польщі на той час не міг довіряти остаточно українському населенню, знаючи його національні настрої. Більша частина сільських осадників переїхали з центральних сіл Другої Речі Посполитої. Найбільше осадників розташовувались в Тернопільському воєводстві, а після нього за кількістю були Львівське і Станіславське воєводства. Відповідно, для закріплення польського елемента на західноукраїнських територіях, створювалися відповідні військові збірні організації, що сприяли пропаганді польської культури і мови, надавали допомогу польським осадникам: «Союз осадників», «Стшелець», «Союз легіонерів» та інші. Проте часте загострення соціальних відносин, вороже ставлення галичан до осадників, безробіття та відсутність доброго врожаю призводили до повернення осадників на польські корінні землі.

Нами простежено процес як адаптації польських селян в українських місцевостях, ставлення до них місцевого селянства та особливості творення

польського побуту в Галичині. Польський уряд повністю сприяв осадництву: забезпечував колоністів коштами, надавав безкоштовний переїзд, безкоштовну доставку речей із залученням експлуатації українського селянства. Військові осадники часто отримували субсидії на володіння земель та маловідсоткові кредити, яким сприяла польська адміністрація. Проте, цивільні осадники мали менше привілеїв, аніж військові, саме через це явище бідності серед цивільних селян було більшим. Не навчені осадники погано обробляли землі, через що врожайність була низькою і взимку доводилося себе обмежувати в деяких продуктах. Але, загалом, часткова опіка над осадниками була аж до початку Другої світової війни. За економічними показниками умовно можна розділити польських осадників на 4 основні категорії: ті, хто встиг придбати землі до інфляції; ті, хто придбав землю, але протягом довгого часу не міг оплатити кредити; ті, хто купили за високу ціну, але змогли впоратися з оплатою; ті, хто за великі націнки на землю були найбільш економічно опущені. Польські осадники мали більший вибір професій, аніж українське населення – медицина, освіта, правоохоронна діяльність, залізничний бізнес складався переважно з польського населення. Побут польських селян характеризувався явним підтриманням польської культури. Підтримувалися релігійні католицькі свята та державні національні свята. День Конституції Польщі особливо гучно святкували в селах, тут супровід святкування був з прославлюючими піснями Другої Речі Посполитої, які досі закарбувалися в спогадах респондентів. Окрім явно вираженої ворожості та внутрішньої боротьби, були і дружні відносини поляків та українців. Оскільки створення змішаних сімей було досить частим явищем, а підтримка релігійних свят обох народів показувала бажання деяких селян до співдружності. Тому в соціально-економічному та побутовому житті польських селян були присутні як негативні, так і позитивні моменти.

Підкреслимо, що головними працями, в яких акцентується на проблематиці інноваційного ведення уроків історії та суспільствознавчих предметів, створення новітніх організацій та гуртків, які розвивають сучасне молоде покоління, є публікації О.І. Пометун та Л.В. Пироженко. Вони надали

нам збірку, присвячену інтерактивним урокам та розкрили, як можна використати інтерактивні технології навчання, не навантажуючи сильно нервову систему учня. Оскільки головною метою таких уроків є краще засвоєння учнями навчального історичного матеріалу, збільшення візуалізації та залучення учнів до роботи під час класичного уроку і опрацювання нової теми. Тому, при подальшому методичному плануванні уроків, варто пам'ятати, що надмірне використання ІКТ перешкоджає подальшому засвоєнню інформації, оскільки учень часто буде відволікатися на цифрову частину і автоматично упускати саме навчальний матеріал. Якщо брати до уваги використання спогадів і їх роль для вивчення тем, то посібник Л. Лебдушка «Жива історія...» покаже нам, як усні розповіді можна використати на уроках, щоб це сприяло зацікавленості учнів до теми. В роботі наочно показано, як можна використати тему дослідження на уроках історії та суспільствознавчих предметів. Наданий перелік різноманітних інноваційних технологій на якому етапі проведення уроку. Окрім того подано інформацію про створення гуртка «Жива історія», що повинна сприяти мовленнєвому та критичному розвитку учнів. На заняттях такого гуртка учні будуть мати можливість поспілкуватися з очевидцями історії, починаючи від міжвоєнного періоду до сучасних подій боротьби за незалежність.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Опубліковані джерела

1. Лев В. Бережанська земля. Історично-мемуарний збірник. Наукове Товариство ім. Шевченка Український Архів т.19 Нью-Йорк-Париж Сідней –То. Видавець Комітет видавництва «Бережани», 1970. 877 с.
2. Piłsudski, J. Złote myśli Józefa Piłsudskiego Warszawa 1926 . URL: <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/19620/edition/17593/content> (дата звернення: 07.04.2022).
3. Stepnia S. Polacy na Ukrainie. Zbiór dokumentów, cz. 1: Lata 1917-1939, tom 1. Pod redakcją Stanisława Stepnia. Przemysl 1999. 390 s.
4. Województwo stanisławowskie i tarnopolskie. Przedwojenna Polska w krajobrazie i zabytkach. Opracowanie zbiorowe, Wydawnictwo: Libra PL. 2012, 100 s.
5. Ustawa o wykonaniu reformy rolnej z dnia 28 grudnia 1925 r. URL: <https://sbc.org.pl/dlibra/publication/342044/edition/323151/content> (дата звернення : 08.04.2022).
6. Ustawa z dnia 17 grudnia 1920 r. o nadaniu ziemi żołnierzom Wojska Polskiego.URL:<http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19210040018/O/D19210018.pdf> (дата звернення:08.04.2022).

Періодична преса

7. Грабський С. Польонізація українських середніх шкіл. Діло. 1925. №189 С.1.
8. Кохан В. В обороні української землі. Діло. 1932. №38 С.1.
9. «Кулацька» земельна реформа Діло. 1925. №151 С.1.
- 10.Левицький Д. Проти осадництва і колонізації. Діло. 1924. №172 . С.2.
- 11.Левицький М. Польська колонізація західної України. Вісти. 1925. №240 С.1.
- 12.Мармович. Проти осадництва і колонізації. Промова сенатора Мармовича з Українського Клубу виголошена на засіданні сенату дня 29 липня 1924р. Діло. 1924 №172. С.2., №173. С.2.
- 13.Мудрий В. Проти колонізації українських земель. Генеральна бюджетова дискусія в соймі. Діло. 1937. №32. С.9.
- 14.Осадництво. Діло. № 21 від 12.12.1924. С.3

15.Павликовський Ю. В обороні рідної землі. Діло. 1925. № 222 С.4.

Монографії та статті

- 16.Айненкель А. Українське питання в політиці II Речі Посполитої та концепціях і заходах українських політичних сил у міжвоєнний період (1918-1939). Україна - Польща: важкі питання т. 10. Матеріали Міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни» Варшава, 26-28 квітня 2005 року. Варшава 2006 С.141-155.
- 17.Баран З. До питання про аграрну політику урядів міжвоєнної Польщі стосовно Західної України. Вісник Львівського університету. Серія історична. Львів, 1998. Випуск 33. С. 146–153.
- 18.Бурдін М. Ю. Цивільне осадництво як складник польської аграрної політики на західноукраїнських землях. Науковий вісник публічного та приватного права. Львів, 2018. Випуск 3, ч. 1. С. 3-9.
- 19.Васюта І. Галицько-Волинське село між світовими війнами : монографія за ред. І.Васюти . Львів : Каменяр, 2010. 507 с.
- 20.Васюта І.К. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання (1918-1939): монографія за ред. І.Васюти Львів: Вища школа, 1978. 192 с.
- 21.Васюта І.К. Політична історія Західної України (1918—1939): монографія за ред. І.Васюти. Львів: Каменяр, 2006. 335 с.
- 22.Виздрик В. Польське військове осадництво на західноукраїнських землях у 20–30-х роках ХХ ст. Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. 2013 С.48-52.
- 23.Виздрик В. Технічне забезпечення галицького села сільськогосподарською технікою у міжвоєнний період. History of industries and enterprises.2013 С.20 – 25.
- 24.Виздрик В. С. Аграрна політика Польщі на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Розділ І. Історія України, 2012. № 10. С. 19–23

25. Гаврилів І. Українсько-польське протистояння у міжвоєнний період: форми і методи боротьби західноукраїнських політичних сил за відновлення державності України. Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність. Львів, 2008. Вип. 17. С. 151 – 165.
26. Гийдел Е. «Опуст крови» української нації: дискусії про змішані шлюби у «Краківських вістях» (1943). Доповіді та повідомлення II Міжнародної наукової конференції (Львів, 29 жовтня 2021 р.) 97 с. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/38552/1/V_Mykhalevych_Vidavnichi_ruh_29_10_2021.pdf (дата звернення 20.10.2022)
27. Гримич М. Міжетнічні контакти в Галичині у сфері звичаєвого права. Етнічна історія народів Європи Київ, 2000. Випуск №5 С.81-86.
28. Григорій Н. Поляки на Україні. Українсько-польські відносини в історичній перспективі. Скрантон 1936, 98 с. URL: <https://diasporiana.org.ua/wp-content/uploads/books/15424/file.pdf> (дата звернення 20.10.2022).
29. Григор'єва Г. Історія села Перерів – Коломия, 2003. С.46-47
30. Заставецька Н. Охорона пам'яток як засіб формування пропольської свідомості у молоді Західної України (1920 – 1930-ті рр.). Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського. Серія: Історія. Вінниця, 2009. Вип. 15. С. 74 – 78.
31. Дильонгова Г. Історія Польщі 1795 – 1990, пер. з польської М. Кірсенка. К.: Києво-Могилянська академія, 2007. 239 с.
32. Іванишин В. Українська церква і процес національного відродження. Видання друге, Дрогобич 1990, С.93
33. Ільюшин І. Українці і поляки на територіях спільного проживання: політичне і військове протистояння. По інший бік лінії фронту. Україна в Другій світовій війні: погляд з XXI ст. К., 2010 С.567-594.
34. Калакура О. Поляки на землях України: ментально-етнографічний портрет ХХ ст. Курасівські читання 2005. Випуск 30, книга 1 С.173 – 186. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kalakura_poliaky.pdf (дата звернення 20.10.2022).

- 35.Кобильник Р.В. Ставлення польських політичних партій до пацифікації 1930 року. Вісник Прикарпатського університету. Серія: Історія, 2001. Вип. 4. С. 106–111.
- 36.Комар В. Л. Політика Польщі щодо українців Галичини (1919– 1939 рр.): основні напрямки та етапи Галичина. Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2001. № 5–6. (На пошану професора Олександра Карпенка). С. 290 – 295 .
- 37.Корнійчук Л.Я. Становище трудячого селянства західних областей України під владою панської Польщі. відп. ред. В.В.Бондаренко. К.: Видавництво АН УРСР, 1957. 70 с.
- 38.Красівський О. Східна Галичина і Польща в 1918 – 1923. Проблеми взаємовідносин: монографія. К.: Вид-во УАДУ, 1998. 304 с.
- 39.Крюков А. Аграрна політика Польщі в Галичині у польській історіографії міжвоєнного періоду. Галичина: науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис. Івано-Франківськ, 2013. Вип. 22. С. 89 – 96.
- 40.Крюков А. Аграрні реформи польських урядів в міжвоєнній Польщі (1921 – 1939 рр.) в освітленні української історіографії. Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Серія : Історія. Івано-Франківськ, 2013. Вип. 23 – 24. С. 394 – 400.
- 41.Кугутяк М. Галичина: Сторінки історії. Нарис суспільно-політичного руху (XIX-1939 р.) Івано – Франківськ 1993. 199 с.
- 42.Кучерена М. Українська проблема в політиці II Речі Посполитої і в концепціях та діях українських політичних сил у міжвоєнний період. Україна - Польща: важкі питання т. 10. Матеріали Міжнародного семінару істориків «Українсько-польські відносини під час Другої світової війни» Варшава, 26-28 квітня 2005 року. Варшава 2006 С.150-185.
- 43.Павлишин О. Дилема ідентичності або історія про те, як латинники (не) стали українцями/поляками (Галичина середина XIX – перша половина XX ст). С. 179 - 217 . URL: <http://uamoderna.com/images/archiv/21/UM-21-Pavlyshyn.pdf> (дата звернення 20.10.2022).

- 44.Пандяк І. Зміни в національному складі сільського населення Східної Галичини в результаті польської колонізації 1920-1939 рр. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21-22 листопада) 1996 Івано-Франківськ, 1997 Видавництво «Плай» С.256-259.
- 45.Роман Є. Польська пацифікація 1930 р. Українсько польські відносини в Галичині у ХХ ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21-22 листопада 1996 р. Івано-Франківськ, 1997 Видавництво «Плай» С.248-250.
- 46.Смолей В. В. Польське цивільне і військове аграрне осадництво в Західній Україні: історико-правовий контекст. Тернопіль 2003. 111 с.
- 47.Сливка Ю.Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської буржуазії (1920-1939). К. Наукова думка, 1985. – 271 с.
- 48.Ступарик Б. Польсько-українські відносини в освітній сфері в міжвоєнну добу. Українсько польські відносини в Галичині у ХХ ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21-22 листопада 1996 р.) Івано-Франківськ, 1997 Видавництво «Плай» С. 173-176.
- 49.Федорчак П.С, І. Є. Цепенда, В. Л. Комар З історії українсько-польських відносин другої половини ХІХ - початку ХХІ ст.: колективна монографія за ред. П. С. Федорчака. Івано-Франківськ. Вид-во Прикарпатського нац. ун-ту ім. Василя Стефаника, 2011. 255 с.
- 50.Федорчак П.С, Кугутяк М.В., Лесюк М.П., Райківський І.Я. Українсько польські відносини в Галичині у ХХ ст. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (21-22 листопада 1996 р.) Івано-Франківськ, 1997 Видавництво «Плай» 452с.
- 51.Чорній П. Ставлення жителів Галичини міжвоєнного періоду (1919–1939 рр.) до твореного ними поліетнічного та мультикультурного простору. Польські студії: V конкурс ім. Єжи Гедройця. К.: Дух і Літера, 2012. № 5. С. 60-79.
- 52.Chojnowski A. Ukraina. Ser: Historia panstw swiata w XX weku. – Warszawa: Trio, 1997. 233 s.
- 53.Janicki K., Kaliński D., Kuzak R. Przedwojenna Polska w liczbach. Wydawnictwo Bellona 2021. 368 s.

- 54.Karpus Z., 1 Klimecki M. Czas samotności. Ukraina i Ukraińcy w latach 1914-2018. Wydawca: Bellona 2022 336 s.
- 55.Molenda P. Gospodarka Drugiej Rzeczypospolitej. Historia Polski XX wieku Gr. 2. Warszawa, listopad 2017 URL: <file:///C:/Users/asus/Downloads/GOSP ODARKAIIRP.pdf> (дата звернення:20.04.2022).
- 56.OstaneK A. Stosunki polsko ukraińskie a bezpieczeństwo II Rzeczypospolitej w kontekście wydarzeń 1930 roku w Małopolsce Wschodniej T-8, 2017 URL :file:///C:/Users/asus/Downloads/9-Studia_historica_8.pdf (дата звернення: 20.04.2022).
- 57.Staniewicz W. O program agrarny w Polsce I jego wykonanie. Mowy I przemowienia (1926 – 1928). Warszawa, 1928. 33 s.
- 58.Piotrkiewicz T. Kwestia ukraińska w Polsce w koncepcjach Piłsudczyzny 1926 – 1930. Teofil Piotrkiewicz. Warszawa, 1981. 165 s.

Дисертації та автореферати

- 59.Крюков А. Польська аграрна колонізація в Галичині (1919-1939 рр.) Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 всесвітня історія. Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, Інститут народознавства НАН України. Львів, 2017.URL: <http://www.inst-ukr.lviv.ua/download.php?downloadid=290> (дата звернення:20.04.2022).

Підручники і посібники

- 60.Боднар Г. А., Качмар В. М., Лукачук О. В., Навчальні матеріали до запису поглиблених інтерв'ю в рамках виконання науково дослідного завдання з курсу «Історія України другої половини ХХ – початку ХХІ століття» Львів, 2017. 76 с.
- 61.Власов В. С. Кульчицький С.В. Історія України (рівень стандарту) : підручник для 10 класу закладів загальної середньої освіти. Київ. Літера ЛТД, 2018. – 256 с.
- 62.Лебдушка Л. Волошин Ю. Момот А. Жива історія – метод усної історії в школі. Полтава: Друкарська Майстерня. 2020. 34с.

- 63.Островський В. Історія Прикарпаття: Доба міжвоєнтя. Посібник для загальноосвітніх закладів. Івано-Франківськ Лілея-НВ 2008 С.350
- 64.Пометун О.І., Пироженко Л.В. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: науково-методичний посібник. К.: Вид-во А.С.К., 2004. 140 с.
- 65.Збірник матеріалів за результатами літньої школи з усної історії в с.Яблуниця 8-14 липня 2018 р. Усна історія в школі. Прага, 2018 126 с.

Спогади

- 66.Амброзевич М. про ставлення польської влади до українців. «Локальна історія». Очевидець: Мирон Амброзевич, 1930 р. н., с. Подусільна Перемишлянського р-ну Львівської обл. Дата інтерв'ю: 08.04.2014 р. Інтерв'юер: Антін Петрівський URL: <https://youtu.be/4kg9TC05WBU> (дата звернення: 31.10.2022).
- 67.Будинкевич Ж.В., Будинкевич В.В. про отримання Карти Поляка. Оповідачі: Будинкевич Жанна Володимирівна 2000 р.н, Будинкевич Василь Володимирович 1970 р.н. уродженці с.Лемня Калуського р-ну Івано – Франківської обл. Дата інтерв'ю: 31.07.2022 р. Місце інтерв'ю: м. Варшава Польща. Інтерв'юер: Луц Марія.
- 68.Волошин Н. Про польсько-українські відносини у міжвоєнний період. «Локальна історія». Оповідач: Надія Волошин-Тимофєєва, 1930 р. н., с. Дунаїв Перемишлянського р-ну Львівської обл. Дата інтерв'ю: 06.12.2016 р. Інтерв'юер: Ольга Галабурда. URL: <https://youtu.be/wUy7ObEPqDE>(дата звернення: 30.10.2022).
- 69.Змисла К. про українсько-польські відносини в галицькому селі. «Локальна історія». Очевидець: Змисла Катерина Миколаївна, 1925 р. н., с. Тучне Перемишлянського р-ну Львівської обл. Дата інтерв'ю: 03.06.2014 р. Інтерв'юер: Антін Петрівський URL: https://youtu.be/ag_K_Lqfv1TM (дата звернення: 29.10.2022).
- 70.Лисейко Я. Українці та поляки на західноукраїнських землях у міжвоєнну добу: позитивний та негативний досвід співжиття.URL : <https://prashhur.com/ru/ukrainzi-i-polyaki/> (дата звернення: 16.04.2022).

71. Малащук Р. З книги мого життя: Спомини. Т.І: Виростеш ти, сину, вирушиш в дорогу. Торонто: Видання Видавничої Спілки «Гомін України» і Дослідного Інституту «Студіюм», 1987. 358 с.
72. Марків О. про релігійне життя у змішаній польсько-українській родині. «Локальна історія». Очевидець: Ольга Марків, 1933 р. н., с. Суходіл Перемишлянського р-ну Львівської обл. Інтерв'юер: Тарас Чолій. Дата інтерв'ю: 10.12.2013 р. URL: https://youtu.be/u9A_0EPd1VY (дата звернення: 31.10.2022).
73. Орловський Б. про вибори вїта «за Польщі». «Локальна історія». Оповідач: Богдан Орловський, 1927 р. н. с. Дусанів Перемишлянського р-ну Львівської обл. Інтерв'юер: Антін Петрівський. Дата інтерв'ю: 29.04.2014 р. URL: <https://youtu.be/F0ufoPjhS8E> (дата звернення: 30.10.2022).
74. Рерич Ю.М. про перебування поляків на території рідного села. Оповідач: Рерич Юстина Миколаївна 1953 р.н. с.Ілемня Рожнятівського району Івано-Франківської області. Оповідач Дата інтерв'ю: 09.11.2020 р. Інтерв'юер: Луц Марія.
75. Сипа Г. про польську школу і виконання гімну. «Локальна історія». Очевидець: Ганна Сипа, 1930 р. н. с. Лагодів Перемишлянського р-ну Львівської обл. Дата інтерв'ю: 04.02.2014 р. Інтерв'юери: Антін Петрівський, Галина Спільник URL: <https://youtu.be/tVHlwX3ZQCQ> (дата звернення: 31.10.2022).
76. Хирівська Н. про колядування для поляків. «Локальна історія». Респондент: Наталія Хирівська, 1927 р. н. с. Фалиш Стрийського р-ну Львівської обл. Дата інтерв'ю: 14.06.2017 р. Інтерв'юер: Ігор Рочняк . URL: <https://youtu.be/nTCIvSKWPjs> (дата звернення: 31.10.2022).
77. Шолопак О.Р. про перебування поляків на території рідного села. Оповідач: Шолопак Оксана Романівна 1961 р.н. с.Ріпне Рожнятівського району Івано-Франківської області. Дата інтерв'ю: 20.11.2020 р. Інтерв'юер: Луц Марія.
78. Яців Ганна про вчителя поляка. Оповідач: Ганна Яців, 1927 р. н. с. Мала Горожанна Миколаївського р-ну Львівської обл. Дата інтерв'ю: 10.03.2016 р. Інтерв'юер: Роксолана Гультайчук, Ольга Галабурда «Локальна історія». URL: https://youtu.be/0n_c7QL25Io (дата звернення: 28.10.2022).

Інтернет – ресурси

79. Львівський історичний музей. м. Львів. URL: <https://www.lhm.lviv.ua/home.html> (дата звернення: 07.11.2022).
80. Обласний музей визвольної боротьби імені Степана Бандери м. Івано-Франківськ. URL: <https://www.karpaty.info/ua/uk/if/fr/ivano-frankivsk/museums/liberation/> (дата звернення: 07.11.2022).
81. Тернопільський обласний краєзнавчий музей. м. Тернопіль. URL: <https://tobm.org.ua/ternopilskyj-oblasnyj-krajeznavchyj-muzej/> (дата звернення: 07.11.2022).
82. Muzeum Narodowe w Warszawie. URL: <https://www.mnw.art.pl/> (дата звернення: 07.11.2022).
83. Muzeum Powstania Warszawskiego. URL: <https://www.1944.pl/> (дата звернення: 07.11.2022).

Додаток Б

Рис.3.1 Форма орендної плати за 1921 р. у % (Wielka własność rolna)

Воєводства	Грошова плата	Натуральна плата			Змішана (грошова і натуральна)		
		відробітки	частина врожаю	інша плата	відробітки	частина врожаю	інша плата
<i>Львівське</i>	57,6	10,2	10,3	2,8	9,3	9,4	0,4
<i>Станіславське</i>	40,4	14,4	34,3	—	4,7	6,2	—
<i>Тернопільське</i>	13,2	4,4	59,5	3,1	2,2	16,2	1,4

Джерело : Васюта І.К. Соціально-економічні відносини на селі Західної України до возз'єднання (1918-1939). Львів: Вища школа, 1978. С.86.

Додаток В

Рис. 3.2. Розподіл осадницьких господарств Тернопільського воєводства за 1933 р.

Повіти	Кількість господарств	%	Площа у моргах	%
Підгаєцький	689	14,3	8373	12,15
Бережанський	678	14	9236	13,62
Бучацький	502	10,4	6202	12,36
Бродівський	368	7,6	4881	13,26
Тернопільський	352	7,3	4635	13,17
Скалатський	344	7,1	4441	12,91
Радехівський	327	6,8	4263	13,04

Гусятинський	314	6,5	5168	16,45
Зборівський	261	5,4	4147	15,99
Перемишлянський	228	4,7	2720	11,92
Золочівський	209	4,3	2253	10,78
Кам'янка - Струмилівський	176	3,6	1673	9,5
Збаразький	110	2,3	2165	19,68
Чортківський	92	1,9	1261	13,71
Заліщицький	85	1,8	1646	19,36

Джерело: Васюта І. Галицько-Волинське село між світовими війнами. Львів : Каменяр, 2010. С.483.

Рис. 3. 3. Порівняльні показники врожайності осадницьких та фільваркових господарств наприкінці 20 – років ХХ ст.

Культура	Збір з 1 га		Збиток у %
	Фільваркове господарство	Осадницьке господарство	
Жито	14	10	24
Пшениця	15	9	40
Ячмінь	13	9	31
Овес	15	10	25
Картопля	150	100	25
Цукровий буряк	200	100	50

Джерело: Смолей В. В. Польське цивільне і військове аграрне осадництво в Західній Україні: історико-правовий контекст. Тернопіль : Підручники і посібники, 2003. С.65.

Додаток Д**Етапи та документи для отримання Карти Поляка****Основні документи:**

1. Анкета для проходження співбесіди, заповнена польською мовою (Wniosek) з вклеєним фото 3,5 x 4,5 см.
2. Документи вказують польську національність хоча б одного з батьків мами чи тата, а також бабусі чи дідуся, якщо польське коріння набагато глибше, то обох предків (прабабусі і прадідусі)
 - Оригінали Свідоцтва про народження мами / тата, бабусі / дідуся, що підтверджують польське походження;
 - Оригінали Свідоцтва про одруження та ін.
3. Для неповнолітньої дитини (до 18 років)
 - Видача Карти поляка здійснюється на підставі Карти поляка одного з батьків. На співбесіді з консулом обов'язкова присутність обох батьків.
 - Також можна оформити на підставі Карти сталого побиту з децзією одного з батьків, якщо вона отримана по Карті поляка.
4. Польські документи, що засвідчують особу:
 - Свідчення хрещення,
 - Атестати, дипломи або інші документи, що підтверджують зв'язок з Польщею;

Додаткові документи:

1. Документи, що підтверджують проходження служби у військових частинах Польщі (мами / тата, бабусі / дідуся);
2. Документи, що свідчать про депортацію або тюремне ув'язнення в Польщі (мами / тата, бабусі / дідуся);
3. Документи про реабілітацію депортованого, що містять запис польського походження (мами / тата, бабусі / дідусі, прабабусі / прадідусі);
4. Іноземні посвідчення, що містять відомості про їх польської національності власника;
5. Виписка по визначенню польського походження, виданого відповідно до положень закону про репатріацію;

6. Якщо ви не можете надати документи про польське походження вашого і вашої родини, але ходите в костел, прийняли причастя, святкуєте польські свята, берете активну участь в діяльності з розвитку польської мови та культури або польської меншини (не менше 3-х років). Для отримання Карти Поляка можна надати довідку від польської організації, що діє на території України або Польщі, в якій підтверджується вищевказані дії;

Знання для проходження іспиту:

1. Знання польської мови – необхідне вільне володіння польською мовою, як рідною, співбесіда з консулом відбувається польською мовою. Якщо Ви не володієте польською мовою на достатньому рівні, пройдіть курс на Карту поляка.
2. Знання історії та традицій – для проходження співбесіди необхідно знати історію Польщі, дотримуватись польських традицій, звичаїв, розбиратися у католицьких святах та стравах, якими накривають столи під час святкування, знати визначні особи Польщі.
3. Документи – підготувати необхідні документи та записатися на співбесіду до консульства Польщі. Запис здійснюється лише особисто заявником – написанням листа консулу

Про що можуть запитати на співбесіді:

- Як виглядає Польський прапор і герб, хто написав гімн Польщі і коли?
- Дата заснування Польщі, хто засновник? Дата прийняття хрещення.
- Перший і останній королі Польщі, а може знадобиться перерахувати всіх королів.
- Назвіть дати всіх битв за незалежність або все найзначніші події Польщі.
- Назвіть дати розділу Речі Посполитої;
- Перерахуйте всі видатні особистості Польщі (спорт, політика. творчість ...), а також нобелівських лауреатів;
- Що поляки їдять в Жирний четвер? Що готують на Різдво, на Великдень? і т.д.
- Назвіть всі політичні свята в Польщі. Назвіть всі релігійні свята .. в які дні в Польщі вихідні.

- Які відомі особистості жили і були поховані в вашому місті. (Киян можуть запитати про архітектора Городецького, хто з польських діячів похований на Байковому кладовищі, Биківнянські могили).
- Які місця паломництва в Україні ви знаєте ..
- З якого міста і воєводства ваші предки ...

Джерело: дані усної історії респондентів Будинкевич Ж.В. та Будинкевич В.В. [70] та офіційний сайт Консульства Польщі в Львові: URL <https://www.gov.pl/web/ukraina>

Додаток Е

Перелік платформ з посиланням на онлайн ігри по темах:

Історія України «Західноукраїнські землі в міжвоєнний період», всесвітня історія «Друга Річ Посполита», громадянська освіта «Механізми захисту прав людини», «Ефективна комунікація. Конфлікти»

1. Baamboozle.com:

- Етап закріплення теми на уроку історії України:
<https://www.baamboozle.com/quiz/1266893>

2. Flippity.com:

- Етап вивчення нового матеріалу на уроці історії України: <http://surl.li/dpysd>

3. Classtools.net:

- Етап виконання домашнього завдання учнями для уроку всесвітньої історії:
<https://classtools.net/>

4. Learningapps.org:

- Етап актуалізації знань теми на уроці всесвітньої історії:
<https://learningapps.org/watch?v=pn4rss7sc22>
- Етап вивчення основного матеріалу теми на уроці громадянської освіти
<https://learningapps.org/display?v=pa3хоуob322>

5. Quizizz.com:

- Етап актуалізації теми на уроці громадянської освіти:
https://quizizz.com/admin/presentation/636bd182a97147001ddc81d4?source=lesson_share

6. Jigsawplanet.com:

- Етап мотивації теми на уроці історії України:
<https://www.jigsawplanet.com/?rc=play&pid=1cfbea364842;>
- Етап мотивації теми на уроці всесвітньої історії:
<https://www.jigsawplanet.com/?rc=play&pid=34ab535bdeaa>

7. Padlet.com:

- Етап актуалізації знань теми на уроці історії України:
<https://padlet.com/mlushh123/w2iker3xrxgzy5ch>

- Етап вивчення основного матеріалу на уроці всесвітньої історії:
<https://padlet.com/mlushh123/aqofe0k96qpxgo8b>

8. **Naurok.com:**

- Етап закріплення теми на уроці всесвітньої історії:
<https://naurok.com.ua/test/start/715942>

Додаток Ж

Зразок запитань для проведення інтерв'ю в рамках гуртка «Усна історія» по темі «Західноукраїнські землі в складі Польщі»

	Якою була чисельність поляків?
	Яким був їхній соціальний статус?
	Де проживали? Чим займалися?
	Якими є Ваші спогади про поляків?
	Яким було відношення польської влади до українців?
	Яким було ставлення українців до поляків?
	Чи схвалювалися міжнаціональні шлюби?
	Чи мали Ви родичів-поляків?
	Якими були відносини батьків, родичів-українців з родичами поляками?
)	Чи мали Ви товаришів серед поляків?
)	Яким було (не)співжиття зі сусідами-поляками?
)	Чи святкувала Ваша родина римо-католицькі (польські) свята?
)	Чи було таке, що розрізняли «своїх» і «чужих» поляків?

Джерело: Боднар Г. А., Качмар В. М., Лукачук О. В., Навчальні матеріали до запису поглиблених інтерв'ю в рамках виконання науково - дослідного завдання з курсу «Історія України другої половини ХХ – початку ХХІ століття» Львів, 2017. с.15

Конспект теоретичного заняття об'єднуючого гуртка

«Жива історія»

для учнів старших класів (10 - 11)

Урок №2**Тема уроку:** «Жива історія міжвоєнного періоду»**Мета.**

Начальна :

- закріпити основну термінологію по відношенню «Усної історії»;
- вивчати історію міжвоєнного періоду України;
- вивчити головні особливості бесіди з очевидцями історії на прикладі проекту «Локальної історії»;
- навчити працювати з усними історичними джерелами;
- навчати правильно формулювати думку та виділяти головне від почутого;
- навчитися обробці інтерв'ю, їх аналізу, особисті роздуми.;

Розвивальна:

- сформулювати в учнів навички аналітичного мислення;
- розвивати вміння критично, логічно мислити в процесі аналізу українського руху на західноукраїнських землях ;
- закріпити в учнів вміння працювати із усними історичними джерелами;
- розвивати організаторські здібності, уміння та навички індивідуально-групової роботи;
- розвивати технічні навички учнів в роботі з відео та аудіо ресурсами;
- розвивати вміння встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;

Виховна:

- виховувати інтерес до історичного минулого людства;
- виховувати комунікативні якості учнів;
- виховувати в учнів любов до рідної землі, рідного краю, до України;
- виховати патріотичні почуття гордості за старше покоління, земляків;
- виховувати в учнів аналізувати та висловлювати свою думку;
- виховувати толерантне ставлення до думки оточуючих;
- сприяти вихованню навичок рефлексії і самоконтролю в учнів;

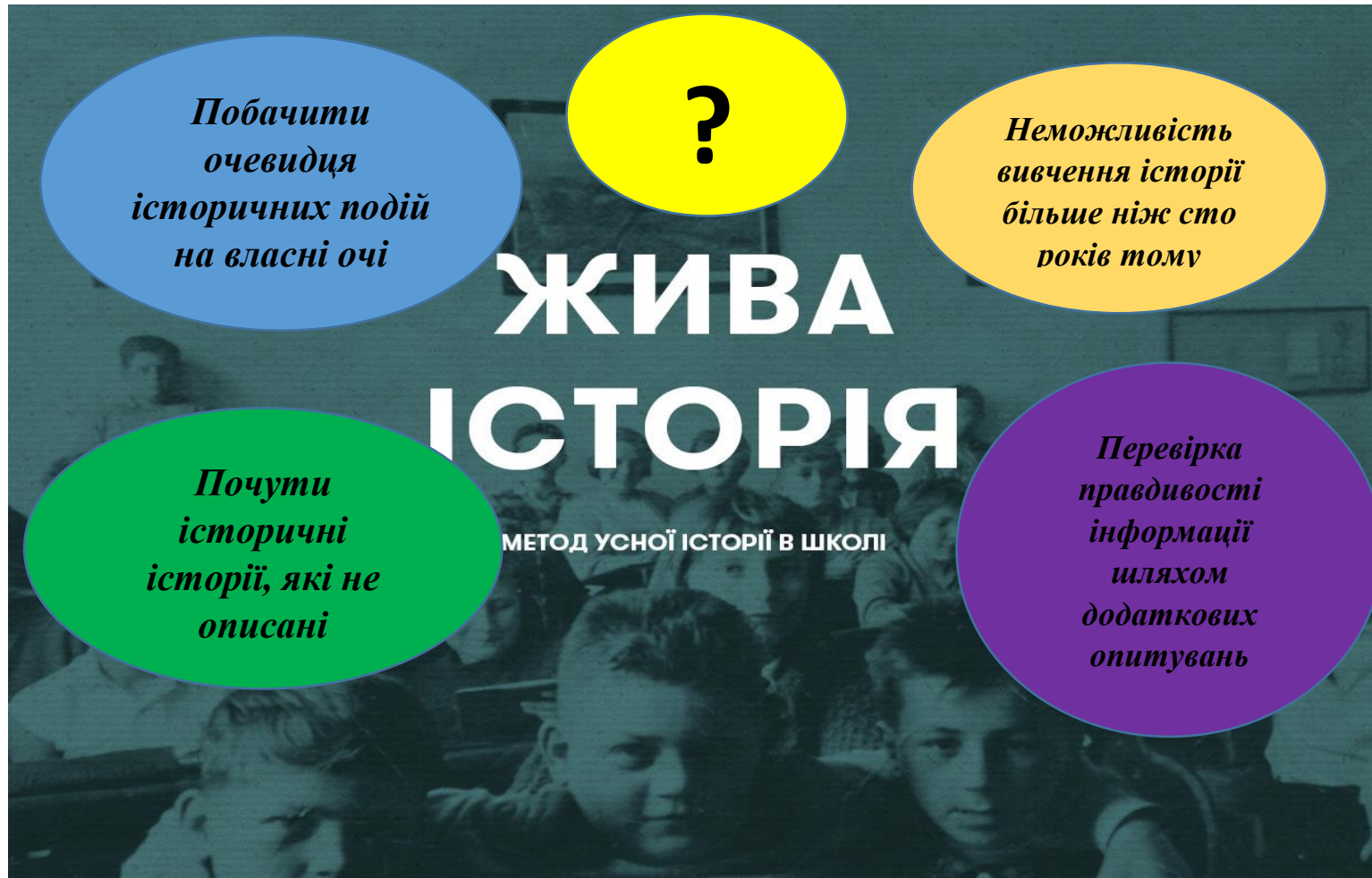
Тип заняття: урок засвоєння нових знань та навичок.**Форма заняття:** колективна робота.**Обладнання:** зошит для нотатків, матеріали «Локальної історії» для наочності, комп'ютер , смартдошка та смартфон учня, роздатковий матеріал.**Основні терміни:** Усна історія, інтерв'юер, респондент.

Час	Етап уроку	Навчально-виховна діяльність учителя	Навчально-виховна діяльність учнів	Примітка
1 хв.	Організаційний етап	Привітання учнів, перевірка присутності та готовності учнів до заняття	Черговий учень відзначає відсутніх	Мовленнєва
2 хв	Етап актуалізації знань	Презентація слайду гуртка «Жива історія» (див.Дод.А)	Аналіз: Формування додаткових тез учнями	Аксіологічна Логічна Мовленнєва
2 хв	Етап мотивації	Перегляд відео про етапи підготовки та проведення інтерв'ю: https://youtu.be/v96lYyHHE4	Дискусія: розповіді про власний досвід учнів, щодо отримання інформації шляхом усної історії (недоліки та плюси)	Мовленнєва Логічна Аксіологічна Інформаційна
28 хв	Етап вивчення нового матеріалу	Робота з терміном: Усна історія - як метод, за допомогою якого дослідник отримує нове знання через усне повідомлення (свідчення) людей, які були учасниками або свідками історичної події. Інтерв'юер – людина, яка вступає в безпосереднє спілкування з респондентом з метою одержання від нього інформації. Респондент - учасник інтерв'ю, соціологічного опитування, або психологічних тестів.	Розігрування уявної сценки в стилі інтерв'ю на тему: «100 років тому» Порівняння сучасного та міжвоєнного життя в уявленні учнів.	Інформаційна Аксіологічна Логічна Мовленнєва Культурна
		Перегляд відео – інтерв'ю про життя поляків з українцями в Галичині: Марків Ольга про релігійне життя у змішаній польсько-українській родині. URL: https://youtu.be/u9A_0EPd1VY Змисла Катерина про українсько-польські відносини в галицькому селі. URL: https://youtu.be/agK_Lqfv1TM	Аналіз відео Мозковий штурм: «Що найчастіше згадувалося в відео? Яка причина?»	Логічна Інформаційна Мовленнєва Аксіологічна
5 хв	Етап узагальнення та перевірки знань	Створення питань для домашнього опитування по міжвоєнному періоду https://www.baamboozle.com/game/1278722	Вправа «Один, два, всі разом» на платформі Baamboozle	Інформаційна Аксіологічна Логічна Мовленнєва
5 хв	Підсумки уроку	Створення асоціативної дошки «Жива історія для мене...» заняття на платформі:	Асоціації «усної історії» учнів:	Аксіологічна Логічна

		https://padlet.com/mlushh123/bb3hzdqz0fr2xqd8	створення асоціативної дошки.	Мовленнєва
2 хв	Домашнє завдання	<p>Домашнє опитування старшого покоління в форматі «Інтерв'ю» на тему міжвоєнного покоління (спогади, перекази від батьків тощо). Запис та редагування отриманого відео – інтерв'ю. Обробка відео за допомогою платформ (на вибір учня): https://www.wevideo.com/ http://www.videosoftdev.com/ru/free-video-editor InShot (для мобільної версії) ТікТок (для мобільної версії)</p>	<p>Опитати своїх бабусів та дідусів про роки міжвоєнного часу за переказами від своїх батьків. Технічна обробка відео та складення карти респондента.</p>	<p>Мовленнєва Інформаційна Логічна Культурна Аксіологічна Технічна</p>

Додатки

А. Плюси/мінуси усної історії.

Б. Приклад складення міні карти респондента

Вік	69, дата народження 1950, жінка (Гуменюк Ніна Іванівна)
Освіта	вища педагогічна
Працевлаштування	пенсіонерка
Місце проживання	Полтава
Життя	народилася в невеличкому селі неподалік Зінькова (Полтавська область). Батько та мати працювали у колгоспі. Закінчила загальноосвітню школу, Лохвицьке педагогічне училище, Полтавський педагогічний інститут. З 1976 року працювала вчителькою в одній з полтавських шкіл. Одружена, у шлюбі народила трьох дітей. У 1985 та 1990 роках була членом виборчих дільниць під час виборів депутатів до Верховної Ради УРСР 11 та 12 скликань. До виходу на пенсію працювала вчителем та завучем однієї з полтавських шкіл